

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014-2017

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Filip Komárek

**Demografické stárnutí obyvatel jako sociální a ekonomická
hrozba společnosti**

Praha 2017

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2014-2017

DIPLOMA THESIS

Filip Komárek

**Demographic aging population as a social and economic
threat to society**

Prague 2016

The Diploma Thesis Work Supervisor: Doc. PhDr. JUDr. Jakub
Rákosník, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jméno autorka(y)

Poděkování

Chtěl bych poděkovat Doc. PhDr. JUDr. Jakubovi Rákosníkovi, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce. Dále děkuji svojí rodině a partnerce za podporu.

Anotace

Předmětem práce je zhodnocení socioekonomické hrozby sociálního státu vlivem demografického stárnutí obyvatel a s tím spojené rostoucí ekonomické zátěže pro sociální stát. Teoretické poznatky a analýzy demografické a ekonomické situace jsou materiálem pro zpracování návrhu řešení modernizace sociálního státu za pomoci reformních opatření ze strany států, které povedou k větší liberalizaci veřejného sektoru a zažehnání krize sociálního státu.

Klíčová slova

Demografické stárnutí

Ekonomická hrozba

Krize sociálního státu

Populace

Reforma sociálního státu

Sociální hrozba

Sociální stát

Annotation

The subject of the work is to evaluate the socio-economic threats to the welfare state due to the demographic aging of the population and the associated increasing economic burden on the welfare state. Theoretical knowledge and analysis of demographic and economic situation for formulation the proposed solution modernizing the welfare state with the help of reform measures by states, which will lead to greater liberalization of the public sector and contain the crisis of the welfare state.

Keywords

Demographic aging

Population

Reform of the eelfare State

Social threat

The economic threat

The welfare state

The welfare state crisis

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 VÝVOJOVÁ FÁZE SOCIÁLNÍHO STÁTU.....	9
1.1 Industrializace	12
1.2 Politická transformace	13
1.2.1 Kritika industriální teze.....	14
1.3 Rozvoj státu blahobytu	15
1.4 Zlatý věk sociálního státu	18
1.5 Krize státu blahobytu	19
2 TYPOLOGIE MODERNÍHO STÁTU BLAHOBYTU	20
2.1 Hlediska sociálního státu	20
2.2 Typologie státu blahobytu v podání Andersena a Titmüsse	21
2.3 Klasifikace sociálních států podle Andersena a Timusse	22
2.3.1 Liberální a reziduální model	22
2.3.2 Konzervativní model a instituciální model	23
2.3.3 Sociálně-demokratický a výkonový typ.....	23
2.3.4 Románský model.....	23
2.4 Kritika typologií sociálních států	24
2.5 Příčiny krize sociálního státu	24
2.6 Zdroje krize podle Smutka.....	24
2.6.1 Ekonomická krize	25
2.6.2 Krize efektivity	25
2.6.3 Demografická krize.....	25
2.6.4 Krize legitimacy	26
2.6.5 Krize ekologická	27
2.7 Reakce státu na krize welfare state	27
3 DEMOGRAFICKÉ FAKTORY PŮSOBÍCÍ NA SOUDOBOU SPOLEČNOST.....	28
3.1 Malthusova populační teorie.....	28
3.2 Typy věkových struktur podle Sundbärga	29
3.3 Demografické vlivy při formování státu blahobytu.....	32
3.3.1 Porodnost a plodnost.....	34

3.3.2	Úmrtnost	37
3.3.3	Naděje dožití	39
3.3.4	Sňatečnost	39
3.3.5	Rozvodovost	40
4	DEMOGRAFICKÁ SITUACE ZEMÍ EVROPSKÉ UNIE A JEJÍ ANALYZOVÁNÍ.....	42
4.1	Základní ekonomické ukazatele států EU a jejich analyzování.....	49
5	BUDOUCNOST SOCIÁLNÍHO STÁTU – JEHO MODERNIZACE?	58
5.1	Modernizace sociálního státu podle Smutka	58
5.2	Modernizace sociálních výdajů podle Kellera.....	59
5.3	AUTORŮV Návrh reformy sociálního státu	60
5.3.1	Direktivní liberalismus.....	63
5.4	Vlivy prostředí na změny v systému.....	65
	ZÁVĚR	68
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	69
	SEZNAM ZKRATEK	73
	SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	74

ÚVOD

Sociální stát je v dnešní době považován za jistý symbol vyspělého státu, jeho formování je spojeno s rozšířením občanských práv, zejména práv politických. Vývojová křivka státu blahobytu má podobu paraboly s počátečním stoupáním v podobě zlatého období po sestupný tvar představující soudobé krize. Formování sociálního státu je věnována první kapitola, ve které dojde k jeho vymezení, prostředí vzniku státu blahobytu včetně teorie jeho rychlého rozšíření vlivem industrializace a politické transformace společnosti.

Následující kapitola hledá společné znaky státu blahobytu, z těch následně utváří jistou typologii. Na základě vytvořených typologií můžeme vybrané státy následně označit za více liberální či sociální směrem k občanům. Právě neustále rozšiřování sociálního státu vyústí v krize státu blahobytu, které jsou jednotlivě rozebrány.

Třetí kapitola je zasvěcena demografickým pojmům, jako jsou: porodnost, úmrtnost, naděje dožití atd. Dojde k vymezení typologie věkových skupin obyvatelstva, které poslouží k analyzování a komparaci jednotlivých zemí EU v následující kapitole.

Další kapitola navazuje na teoretické poznatky z předchozích kapitol socioekonomickou analýzou vývoje a současného stavu, která má posloužit jako podklad pro návrhy reforem sociálního státu.

Závěrečná kapitola předkládá potřebnou modernizaci sociálního státu s ohledem na jeho dlouhodobou udržitelnost. Vše směřuje k cíli práce v podobě autorova návrhu reforem státu blahobytu za pomoci direktivně liberálního přístupu k modernizaci sociálního státu.

1 VÝVOJOVÁ FÁZE SOCIÁLNÍHO STÁTU

Co je myšleno pojmem sociální stát? Jaký názor převládá ve společnosti, pokud ji označíme za stát blahobytu neboli „welfare state“? Odpovědi na tyto otázky se různí od velmi obecných, až k úzce vymezeným výčtům jednotlivých odvětví zasahujících do sociální politiky. Názory autorů se různí při pohledu na sociální stát. Dívají se na tento druh státu z různých úhlů a podle toho jsou i odlišné názory a z toho vyplývající definice. Značné rozdíly definic jsou dány rozdílností oborů, které se o dané téma zajímají. Doposud není jednotná shoda na přesné metodice zkoumání sociálního státu či jediná obecně uznávaná definice, a proto zde budou uvedeny ty nejrozšířenější názory.

Zastáncem širokého pojetí sociálního státu je F. A. Hayek. Pro typického představitele rakouské ekonomické školy, jakým byl Hayek, je stát, a to jakýkoliv, projevující se jinak nežli určováním právního řádu a následným vymáháním (Hayek, 1959).

Autor této teorie tímto neobhájuje existenci sociálního státu, ani ji však nepopírá. Hayekovy myšlenky se upínají na zajištění jistého minima státem pro jeho správný chod. Svou definici předkládá i dánský sociolog G. Esping-Andersen ve své knize Tři světy sociálního kapitalismu, kde chápe sociální stát jako stát zajišťující základní blahobyt pro své občany. Sám autor kritizuje tento pohled na stát blahobytu jako příliš učebnicový a sociologický. Proto přichází s proměnnými. Různé variace teorií státu blahobytu zahrnují kupříkladu státní odpovědnost za zajištění základních životních podmínek pro své občany. Zatímco Hayek do společnosti sociálního státu přiřazuje všechny neprávní funkce státu, Esping-Andersen na definici pohlíží více ze sociálního pohledu (Esping-Andersen, 1990).

Jinou definici přináší politolog Ch. Pierson, ten pod pojmem sociální stát rozumí společnost, kde za účelem zlepšení životní situace jedinců nebo skupin dochází k ekonomické alokaci státu (Pierson, 2006).

Pierson se snaží svou definicí blíže přiblížit smysl sociálního státu. Tím se od předchozích definic snaží zdůraznit, že pojem „welfare state“ se přímo váže k vlastnostem společnosti, nežli k uspořádání společnosti.

Pro komplexní pohled je přidána definice švédského ekonoma A. Lindbecka, který přináší užší a širší pohled na „welfare state“ společnosti. Užší vymezení státu blahobytu tvoří dva typy vládních aktivit. První aktivita je spojena s provozováním sociálních služeb (školství, zdravotnictví apod.), druhá se zaměřuje na zajištění peněžitých dávek domácnostem

(alokace). Širší pojetí sociálního státu upravuje pracovní prostředí, obsahuje provozování bytové politiky a politiky životního prostředí (Lindbeck, 2006).

Poslední definice je zdaleka nepřesnějším vymezením státu blahobytu respektive státní politiky.

Počátek „welfare state“

Označit přesné historické období či událost, která by dala za vznik sociálnímu státu, jak jej známe dnes lze jen velmi obtížně. Stát blahobytu prošel evolucí, přesto se můžeme pokusit nastínit hlavní determinanty a příčiny jeho vzniku. Na základě teorií se bude práce snažit zmapovat a poskládat střípky obrazů doby počátků a vývoje sociálních, ekonomických aktů vedoucí až k dnešní podobě společnosti sociálního státu. Výsledný obraz bude složen z různých pohledů na vznik, formování od počátků společnosti podle vývojových trendů.

Prostředí vzniku

Vývoj státu blahobytu se pojí s koncem 19. století. Pierson (2006) shledává jako prvotní impuls radikální přeměnu společnosti, ta se formuje již koncem 18. století. Změny ve společnosti probíhaly souběžně na více úrovních a vzájemně se ovlivňovaly svou provázaností. Jako hlavní rysy se jeví změny ve společnosti v důsledku celosvětového trendu industrializace a politické revoluce na starém kontinentu a ve Spojených státech. Masivní a relativně rychlý odklon od zemědělství, jakožto hlavního zdroje bohatství si vyžaduje změnu dosavadního institucionálního uspořádání společnosti, která již není udržitelná a dává za vznik novému typu paternalistického státu, který se začíná rozvíjet.

Pierson se věnuje změně paradigmatu a předkládá nový pohled na člověka nesoucího se dobou osvětlení. Pohlíží na člověka jako na tvora majícího občanská práva postupně se rozšiřující do oblastí sociálních. Tuto myšlenku blíže zkoumá sociolog T. H. Marshall v eseji „Citizenship and Social Class“ a shledává plnohodnotné občanství jako soubor tří vrstev práv, které se prosadily v dějinách teprve postupně. Nejstarší vrstva práv – občanské právo se ustanovilo již v 18. stol. v Anglii. Tato práva garantují svobodu osoby a to včetně svobody slova a rovněž rovným přístupem občanů k právu a k právní ochraně. Politická práva jako druhá vrstva se prosazují o století později a zaručují účast na výkonu moci politické a zejména svobodu volit. Poslední vrstvou a nejmladším právem jsou práva sociální zahrnující podle Marshalla záruky jisté míry sociální jistoty pro každého nebo přístupu ke vzdělání (Keller 2011).

1.1 INDUSTRIALIZACE

K značnému poklesu pracovní síly v sektoru zemědělství vedla urbanizace, která znamenala mohutný odliv obyvatelstva z venkova do měst. Proces dekomodifikace nadobro změnil uspořádání společnosti a odtrhl tradiční venkov od rozvíjejících se měst. Tento jev ovlivnil dosavadní typ široké rodiny se sousedskými vazbami a tím určité soudržnosti a pospolitosti ve stále více individualizovanou společnost. Dochází k rozbití jisté odpovědnosti a na druhé straně jistoty opory z řad širší rodiny a tzv. atomizaci společnosti a růstu již zmiňovaného individualismu. Novým základem se ustanovuje úzká rodina, kterou chápeme jako pouze rodiče a děti (Lindbeck, 2006).

Tento nový typ rodin – atomizovaných již ztrácí ze schopností širší rodiny, zejména v otázkách sociální potřeby. Roste riziko možného upadnutí do chudoby z prostého důvodu omezenějšího rozložení mezi členy domácnosti. Lindbeck (2006) dále upozorňuje, že se omezuje rovněž rozsah sociálních služeb, zatímco dříve bylo běžné se postarat o členy rodiny v neproduktivním věku ať seniory, děti nebo nemocné, dnes to již není samozřejmostí. Prostor, který tu vzniká v důsledku rozpadu funkcí tradiční rodiny, v širším pojetí nahrazuje stát novými institucemi.

Podobně se vyjadřuje Keller (1992) k atomizaci rodin. Vytvořené specifické organizace státu typu vojenské, zdravotní, soudní, hospodářské a další ochrany a pomoci mimo okruh tradiční rodiny, stát tak fakticky přebírá všechny podstatné funkce a pravomoci, které stmelovali rodinu (Keller 1992).

„Mocenské, hospodářské i sociální kompetence, které byly odebrány rodinám a celým domácnostem, byly postupně převzaty speciálními formálními organizacemi. Tím vzniká moderní společnost a její mocenská kostra – moderní stát“ (Keller, 1992: 52).

Urbanizace spojená s přesunem velkého množství venkovského obyvatelstva do rychle se rozšiřujících měst s sebou nese i změnu stylu života v podobě rostoucí anonymity a individualismu. Dochází k novým sociálním potřebám v důsledku poptávky po větší kvalifikovanosti vzhledem k přesunu zájmu na industriální trh a posléze trh služeb. Industrializace se nepřímou zaslouhuje o potřebu o rozšíření vzdělávacího systému širšímu okruhu osob. Změna nastává ovšem i ve vztahu k námezdnímu poměru, ze samoživitelů se stávají čím dál častěji zaměstnanci. To přináší další kauzální potřebu – politiku zaměstnanosti, vzhledem k novým problémům spojeným se zaměstnaneckým poměrem a přetrháním široké

rodiny, která byla schopna se dočasně postarat a výpadek příjmu osoby ve společné domácnosti se rodí nový fenomén a tím je jev nezaměstnanosti (Pierson, 2006).

Změny vyvolávají nové potřeby, ať už v podobě regulace či ovlivnění nezaměstnanosti pomocí politiky zaměstnanosti nebo reakce a přizpůsobení se těmto novým trendům v pracovním prostředí. Doposud žádná regulace v pracovním prostředí nebyla nutná, typickým příkladem je majitel manufaktury, který nebyl vázán žádnou regulací ze strany státu a pracovní podmínky tedy nastoloval podle svého uvážení. Zcela běžná byla dlouhá pracovní směna čítající 12-14 hodin denně nebo využití dětské práce. Dělničtví vede k zefektivnění procesu výroby a dává volný průběh nárůstu bohatství a formování střední třídy. Proces industrializace rovněž nastoluje změnu populačního růstu, který vlivem růstu bohatství společnosti spojené s lepší zdravotní péčí a tedy snížením dětské úmrtnosti, dává za příčinu růstu střední délky života (Pierson, 2006).

1.2 POLITICKÁ TRANSFORMACE

Politická přeměna je historicky mladším pokračovatelem občanských práv jako základních práv osob. Transformací prochází i změna v pojetí člověka jako svobodného jedince při utváření sociálního státu v období industrializace. V 19. století, tedy v období rozvoje demokracie s sebou nově uplatňující politická práva v podobě právního občanství přináší již rozšířené volební právo. Rozšíření volební základny a rozvoj společnosti státu blahobytu dává původ vzniku sociálně-demokratickým stranám. Za efekt politické přeměny můžeme považovat i rozvoj národních států, vedoucí k centralizaci vlád a k získávání stále větší moci a tím i možnosti jak politickou, tak nově se prosazující sociální politiku státu. Tento proces postupného rozšiřování práv člověka zahrnuje od základních práv jako jsou svoboda osoby nebo projevu, přes rozvoj volebního práva až práva na vzdělání a zdravotní péči v rámci sociálních práv. Marshall (1950) označuje takovýto rozvoj práv a svobod již za přímé vyjádření vzniku „welfare state“.

Keller (2011: 21) dodává, že *„naopak jedním z hlavních výdobytků politických práv 19. století bylo otevření cesty pro nárůst síly a významu odborů, což teprve dělníkům umožnilo užít svých občanských práv kolektivně“*.

Základní myšlenkou Marshalla je, že značná část populace sama o sobě nezaručí důstojný život práva občanská ani politická, pokud nebudou uznány práva sociální. V opačném případě při neuplatnění sociálních práv, realizace práv občanských a politických je jen velice obtížná,

ne-li nemožná. Občanská práva sami o sobě nechrání ekonomicky slabší vrstvy či jedince (Marshall, 1950).

1.2.1 KRITIKA INDUSTRIÁLNÍ TEZE

Ve společnosti jsou ovšem i oponenti industriální teze, kterou překládá Marshall a další autoři, kteří polemizují nad vyjádřením vzniku sociálního státu vlivem industrializace. Již v úvodu práce nastiňuje odlišné pojetí a vlastní definici státu blahobytu Esping-Andersen. Ten vyjadřuje pochybnosti o relevantnosti označení státu blahobytu společnosti s minimální sociální politikou a celkově sociálními právy občanů v podobě jistého základního blahobytu. Esping-Andersen si dále pokládá otázku, kdy již společnost nazývat státem blahobytu a co od takového státu očekáváme. Dánský autor jde dále a uvažuje, zda sociální stát má snahu pouze vytvořit a udržet životní minimum pro občany, či dokonce obsahuje i emancipační tendence. Je pro stát blahobytu nezbytná sociální politika a dokáže se samotný stát ospravedlnit svou existencí.

Jiný pohled na utváření sociálního státu přináší F. A. Hayek, ten spatřuje základ státu blahobytu v „social citizenship“ tedy v sociálním občanství. Za zásadní změnu považuje mobilizaci pracujících a rozšíření politických práv na širší okruh občanů. Zmiňuje zejména vytvoření silných odborů, schopných prosadit své zájmy. Industriální tezi oponuje i v zaměření na sociální výdaje podmiňujícími vznik sociálního státu, kterým Hayek nepřikládá takovou váhu. Rovněž Esping-Andersen má výhrady k této teorii, zdůrazňuje, že povahu státu nelze učit pouze výdaje na sociální politiku, nýbrž je zapotřebí brát v potaz i další kritéria jako je nezaměstnanost apod.

Lze konstatovat, že pohled na sociální stát podle Esping-Andersena je v poněkud širší optikou a přiklání se i k Piersonovi a jeho změně společnosti. Tendence ve společnosti jsou nakloněny rozvíjející se sociální politice a zároveň se do ní sama společnost zapojuje přes rodinu.

Součástí sociálního státu je i jeho vzájemné působení s trhem. Samotný trh může, ale však nemusí zajistit podporu sociální politice. Diferencovanost se projevuje též v Esping-Andersenově klasifikaci typů sociálních států (Esping-Andersen, 1990).

Při snaze vytvořit si vlastní ucelený obraz posloužila komparace tezí a teorií zastánců odlišných přístupů na vznik, a teprve vizí pojmu stát blahobytu. V určení příčiny vzniku, která odstartovala pozdější růst sociální politiky, jako nástroje vlády sociálního státu nepanuje soulad, nýbrž lze zaznamenat pouze znaky, které shodně autoři považují za období vzniku

sociálního státu, který datujeme do období změn společnosti v 19. století. Jen stěží lze určit hlavní faktor vzniku státu blahobytu, je zapotřebí brát v potaz více vlivů, ať ekonomických, sociálních, či politických při paralelní transformaci celé společnosti. Značnou roli sehrála při formování společnosti industrializace, která s sebou přináší nové výzvy v podobě potřeby státu, který bude garantovat určité jistoty při urbanizaci a rozpadu tradiční široké rodiny spolu s vlivem nezaměstnanosti na občany. Paralelně dochází k rozšíření práv jedinců a mění se tím dosavadní vztah jednotlivce k autoritě. Značnou roli sehrála i politická revoluce, jež vyústila v právo volit pro širší část obyvatelstva a podílela se tak na tvorbě společnosti státu blahobytu. Politické reformy však v interakci s trhem vedou k odlišným regulacím/podporám a vzniká tak otázka směru, kterým se daná vláda a trendy v dané společnosti budou přiklánět, tedy nikoliv zda půjdou cestou sociálního státu, ale v jakém rozsahu chtějí vést sociálního politiku státu blahobytu.

Touto otázkou se bude práce dále podrobněji zabývat při snaze určení typologie sociálního státu podle Esping-Andersena. Nutno podotknout, že Esping-Andersen popisuje jako stát blahobytu (pravý) sociálně-demokratický režim, charakteristický pro severského státy, který sám označuje za severský.

1.3 ROZVOJ STÁTU BLAHOBYTU

Snahou následující části práce je zmapováním historie vývoje sociálního státu, která se pokusí přiblížit dobu počátků státu blahobytu od přelomu 19. a 20. století. Dále bude pojednáno o období „zlatého věku“ státu blahobytu. V neposlední řadě dojde k popsání problémů státu blahobytu, které vyústili v krizi počínaje 70. lety 20. století a její dopady na další budoucnost sociálního státu.

V jakém okamžiku, se stát stává státem blahobytu? Mnoho autorů se snaží přijít s vlastní tezí, která bude všeobecně přijata. Návrhem Esping-Andersena, na to, kdy již hovořit o sociálním státu kritérium v případě, že majoritní část každodenní práce se zaměřuje na obstarávání sociálních potřeb domácností. Pokud bychom se striktně řídili tímto kritériem, tak první státy blahobytu nalezneme až počátkem 70. let 20. stol. A zároveň některé státy by ani nemohly být označeny za sociální (Esping-Andersen, 1990).

S jiným návrhem přichází Pierson, který předkládá 3 základní kritéria pro existenci státu blahobytu. Prvním a zároveň nejčastěji užívaným ukazatelem je zavedení sociálního pojištění. Tímto uvažováním se posuneme do konce 19. století u většiny západních států vyjma USA. Průkopníkem v zavedení prvního pojištění je Německo a rok 1871, kdy se jednalo o pojištění

nehod na pracovišti. Následovaly státy Švýcarsko nebo Rakousko a do roku 1903 měla určitou formu pojištění na svém území vyspělejší část zemí. Zajímavostí je i pozdní zavedení na území USA a Kanady, kdy se datuje do roku 1930 a meziválečného období. Časový průběh zavádění pojištění ve světě je názorné v tabulce č. 1.

Tabulka 1 Zavádění sociálního pojištění ve světě

Zavedení sociálního pojištění ve světě v letech					
Stát	Pojištění pracovních úrazů	Zdravotní pojištění	Penzijní pojištění	Pojištění proti nezaměstnanosti	Rodinné přídatky
Německo	1871	1883	1889	1927	1954
Švýcarsko	1881	1911	1946	1924	1952
Rakousko	1887	1888	1927	1920	1921
Norsko	1894	1909	1936	1906	1946
Finsko	1895	1963	1937	1917	1948
Velká Británie	1897	1911	1908	1911	1945
Irsko	1897	1911	1908	1911	1944
Francie	1898	1898	1895	1905	1932
Itálie	1898	1886	1898	1919	1936
Dánsko	1898	1892	1891	1907	1952
Nový Zéland	1900	1938	1898	1938	1926
Nizozemí	1901	1929	1913	1916	1940
Švédsko	1901	1891	1913	1934	1947
Austrálie	1902	1945	1909	1945	1941
Belgie	1903	1894	1900	1920	1930
USA	1930	-	1935	1935	-
Kanada	1930	1971	1927	1940	1944

Zdroj: vlastní zpracování, data: Pierson (2006: 110).

První pojištění mají formu ochrany proti pracovním úrazům, v řadě zemí se objevuje tento typ pojištění již koncem 19. století. Následovalo zdravotní a penzijní pojištění s jistým odstupem ve většině zemí. Dále následovalo pojištění proti nezaměstnanosti, a ještě v první půli 20. století se rozšiřuje sociální politika o přídatky na děti a kdy je patrný odstup mezi politickými a sociálními právy.

Druhým Piersonovým kritériem rezonuje změna společnosti ve vztahu jedince a státu. Jako kritérium zde slouží zavedení všeobecného volebního práva (tabulka číslo 2), jakožto rozšíření občanských práv i na práva politická. Nutno podotknout, že rozšíření se týká pouze

volebního práva mužů a ženy jsou zde vynechány, tím nepodporuje myšlenku emancipace a rovnosti muže a ženy jakožto jistého standardu sociálního státu jiných kolegů.

Tabulka 2 Zpřístupnění politických práv občanům ve světě

Zpřístupnění politických práv – volební právo		
Stát	Mužské volební právo	Všeobecné volební právo
Německo	1871	1919
Švýcarsko	1848	1971
Rakousko	1907	1919
Norsko	1900	1915
Finsko	1907	1907
Velká Británie	1897	1911
Irsko	1918	1923
Francie	1918	1928
Itálie	1913	1946
Dánsko	1849*	1918
N. Zéland	1879**	1893**
Nizozemí	1918	1922
Švédsko	1909	1921
Austrálie	1902*	1909*
Belgie	1903	1894
USA	1860**	1920
Kanada	1920	1920

Zdroj: vlastní zpracování, data: Pierson (2006: 112).

* s významným omezením

** s omezením – pouze běloši (Evropané)

Třetím navrhovaným ryze ekonomickým kritériem podle Piersona je zaměření se výhradně na sociální výdaje vlády. Jako hranici vymezuje 3% HDP (tabulka číslo 3). Uvedené kritérium se může jevit jako sporné, pod tíhou polemiky ze strany Hayekových nebo Esping-Andersenových námitek, nicméně svou váhu a význam si časem obhájí. Sociální pojištění stálo na počátku každého vyspělého státu, a tudíž jsou výchozí podmínky všech států rovny. Pierson poukazuje na obezřetnost při řazení sociálních výdajů a nabádá na sjednocený pohled při zahrnutí daného výdaje všemi státy (Pierson, 2006).

Tabulka 3 Dosažení 3 % hranice sociálních výdajů na HDP ve světě

Podíl sociálních výdajů na HDP	
Stát	Sociální výdaje nad 3 % HDP
Německo	1900
Švýcarsko	1900*
Rakousko	1926
Norsko	1917
Finsko	1926
Spojené Království	1905
Irsko	1905
Francie	1921
Itálie	1923
Dánsko	1908
Nový Zéland	1911
Nizozemí	1920
Švédsko	1905
Austrálie	1922
Belgie	1923
USA	1920
Kanada	1921

Zdroj: vlastní zpracování, data: Pierson (2006: 113).

* přesný údaj není k dispozici – historický odhad

Z předložených údajů je zřejmá spojitost počátku sociálního státu mezi všemi uvedenými kritérii, ty na sebe vzájemně působily a utvářeli obraz tehdejší společnosti. Sociální politika se postupně rozvíjela, nicméně středem pozornosti není blahobyt občana, nýbrž se jedná o podpůrné prvky směřující ke snížení nezaměstnanosti. Takovéto fungování státu a jeho sociální politiky se shoduje s Hayekovou definicí státu blahobytu.

1.4 ZLATÝ VĚK SOCIÁLNÍHO STÁTU

Před samotným „zlatým věkem“ sociálního státu dojde ke stručnému vylíčení období mezi válkami, které charakterizují kvantitativní změny a sociální výdaje přesahují již 5 % HDP většiny zemí. K dalšímu urychlení růstu sociálních výdajů přispívá velká hospodářská krize ve 30. letech v USA. Ta dala za vznik nové ekonomické tezi – Keynesiánství. Teorie objasňuje vztahy mezi sociálním státem a kapitalismem za pomoci korelace nutnosti sociálních výdajů vázaných na ekonomický cyklus. V době konjunktury jsou potřeby sociální politiky relativně nízké v případě poklesu ekonomického růstu, kdy ekonomika je v recesi se

zvyšují nároky na sociální výdaje. Keynes se snaží dokázat, že za hluboké krize se pomocí snižování sociálních výdajů (škrtnů v rozpočtu) situace nezlepší, naopak bude mít negativní dopad na celou ekonomiku. Tato teorie tedy nabádá k rozšíření sociální politiky, a nikoliv udržení minimálního blahobytu (Pierson, 2006).

Zlatým věkem státu blahobytu označujeme dobu mezi druhou světovou válkou a začátky ropných šoků (1973). Toto období je spojeno s reformami zaměřenými na rozšíření sociálního státu. Ústředním bodem je reforma sociální politiky Velké Británie a „Bevridgova zpráva“. Státy podpořené ekonomickým růstem vlastních ekonomik a intenzivnější průmyslová výroba společně s poválečnou rekonstrukcí nahrává i trendu společnosti ovlivněné Keynesiánstvím (Pierson, 2006).

1.5 KRIZE STÁTU BLAHOBYTU

Začátkem 70. let se ve společnosti začala projevovat nespokojenost s rostoucím byrokratickým aparátem. Za nevolí společnosti stojí rostoucí nezaměstnanost i inflace, postižen je i vzrůstající státní dluh. Obecně se krize projevila v trendu zúžení sociálního státu. Pouze se potvrzuje spjatost ekonomického cyklu (konjunktura/recese) a sociálního státu jakožto vnitřních i vnějších vlivů na jeho fungování.

Námítky na sociální stát a směr, kterým se začal ubírat shrnuje Heclo (1981) do třech oblastí. První kritikou jsou zvýšené náklady na sociální stát zahrnutím podpory střední vrstvy v 60. letech 20. století. Ekonomický pokles se projevuje nejprve na rostoucích daních, které se projevily v rozpočtech domácností. Podpora společnosti sociálního státu klesá ruku v ruce s ochotou platit vysoké daně. Druhým výčtem je posílení závislosti na podpoře příjemců a tím potlačení principu rovnosti, která vede k neefektivitě pomoci lidem, kteří ji opravdu potřebují. Posledním argumentem je přílišná regulace ze strany státu. Vzniká tak obava ze ztráty svobody tím, že vláda je schopna si vynutit větší efektivitu sociálních politik pouze na úkor demokracie (formou omezení podílení se na politické soutěži).

2 TYPOLOGIE MODERNÍHO STÁTU BLAHOBYTU

Součástí procesu modernizace společnosti je vznik a rozvoj státu blahobytu. Identifikace zdrojů této modernizace je spojena s problémy samotné společnosti. Podle Dubna (1994) se růst složitosti lidské společnosti odráží v nárocích na rostoucí tempo rozvoje sociální politiky. Nezastupitelnou roli hraje stále postupující demokratizace společnosti. Jednotlivec získává na důležitosti ve vzájemném vztahu mezi ním a sociálním státem (systémem). Trendy se přiklání k systému, který má jednotlivci usnadňovat jeho život a sloužit mu. Proces demokratizace se pojí se silící politickou a mocenskou pozicí a stává se nenahraditelnou součástí plynulého chodu společnosti.

Adresáti sociální politiky prostřednictvím starobních nebo invalidních důchodů, rodiny s dětmi či příjemci sociálních dávek apod. mají jistý zájem na zachování ne-li rozšíření sociálního státu a jeho aktivit. Modernizace společnosti doprovázena ekonomickým růstem podporuje rozšiřování sociální politiky státu, jejím cílem je mimo jiné i vyvažovat pozitivní a negativní efekty ekonomického růstu. V rámci procesu modernizace společnosti probíhají i demografické změny spojené se zvyšující se nadějí dožití a zároveň snižující se mírou fertility u žen, což má za následek rostoucí podíl starších osob v populaci. Dlouhodobou přeměnou prochází i rozpad širokých rodin na nový typ atomizovaných rodin to vše při rostoucí míře rozvodovosti. Potřeby, dříve zajišťované rodinou se přesouvají na trh nebo stát. Všechny zmiňované faktory vyvolávají tlak na rozšíření sociálních služeb.

Po předchozím přiblížení vzniku éry společnosti státu blahobytu jsme narazili na kritéria, podle kterých lze státy označit jako sociální. Rozšíření pojištění proti pracovnímu úrazu odstartovalo vznik dalších sociálních pojištění a to nám přináší jisté variety sociálního státu. Různé typy sociálního státu se projevují až s příchodem krize na počátku 70. let. Řada autorů přináší své teorie typologie a snaží se najít obecné státy podle využití sociální politiky.

2.1 HLEDISKA SOCIÁLNÍHO STÁTU

Vzácně se shodují autoři zabývající se otázkami sociálního státu v tom, jak uvažovat o pojmu sociální spravedlnosti státu blahobytu. K řešení tohoto dilema je třeba přistupovat z různých hledisek podle charakteru konkrétní sociální situace (Krebs, 2010):

- Každému stejně,
- Každému podle jeho zásluh,
- Každému podle jeho potřeb.

2.2 TYPOLOGIE SÁTU BLAHOBYTU V PODÁNÍ ANDERSENA A TITMUSSE

Autoři oddělují jednotlivé kazatele podle typu sociálního státu (Krebs 2010):

Kdo a v jakém rozsahu provádí sociální politiku?

Je to stát prostřednictvím veřejného sektoru či soukromý sektor zastoupený trhem nebo církev.

Na koho je tato politika orientována?

Sociální politika může být zaměřena na určitou pracovní, sociální skupinu, vrstvu obyvatel nebo jednotlivce. Otázkou je tedy koho stát bude upřednostňovat, zda střední nižší a střední vrstvu, okrajovou třídu, rodinu, občana, pracovníka apod.

Jakým směrem se ubírá sociální politika?

Tím je myšleno, že jde o předcházení sociálních rizik nebo následné řešení sociálních událostí. Základem pro sociální dávky jsou potřeby jedince, rodiny a domácnosti ty jsou třeba uspokojit, byť v minimální výši.

Kdo a v jakém rozsahu sociální politiku platí?

Cílem této otázky je zjistit nejenom, kdo se podílí na sociální politice, ale i v jakou část nese na svých bedrech. Hlavními zainteresovanými skupinami jsou zaměstnavatelé, zaměstnanci nebo jednotlivý občané nebo sám stát?

Jaký podíl a v jaké struktuře spotřebovávají z hrubé národní produkce veřejné sociální výdaje?

Z jaké myšlenky konceptu či programu vycházejí? Zda z liberalismu, konzervatismu sociálně-demokratického smýšlení.

Pojem welfare state je značně obsáhlý a neohraňovaný, právě typologie státu blahobytu může posloužit k jeho přesnějšímu vymezení. Různorodé variety sociálního státu zajišťují své občany proti shodným rizikům - stáří, nemoc aj. Liší se však v odlišném rozsahu při využití rozličných způsobů financování. Jsme schopni rozeznávat mnoho typů sociálních států, za působení vlivů historických tradic daného státu a rovněž hledáním východisek ze sporu mezi různorodými společensko-ekonomickými silami. Vždy se ovšem jedná o kombinaci vícero modelů, ideální čistý model jen těžko nalezneme v dané zemi. Nejčastěji citované jsou typy

sociálních států podle Andersena a Titmuse a ty jsou i základem následující rozboru doplněné o postřehy Kellera.

2.3 KLASIFIKACE SOCIÁLNÍCH STÁTŮ PODLE ANDERSENA A TIMUSSE

Oba autoři pohlížení na pojem stát blahobytu nejen jako na pouhý souhrnem sociálních politik a roli státu, ale i vzájemnou provázanost dalších jednotlivých složek. Jde rovněž o určení role trhu, státu, církve, jedinců i rodiny ve společnosti. Typologie čerpají z ideje rovnosti sociálních práva člověka, s právy individuálními a jsou neporušitelná.

Andersen a Titmuss shodně svou typologii prezentují na třech základních modelech, které blíže určují charakteristiku daného státu v sociální politice. Zatímco Andersen společnost blahobytu rozděluje a označuje společnosti na model – liberální, konzervativní a sociálnědemokratický, Titmuss používá terminologii typu státu: reziduálního, institucionálního a výkonového typu. Andersen později přichází i se čtvrtým typem sociálního státu - románským, který má vystihovat sociální politiku jihoevropských států.

2.3.1 LIBERÁLNÍ A REZIDUÁLNÍ MODEL

Model liberální je postaven principech spojených s pracovní morálkou (liberálních). Sociální pomoc ze strany státu slouží jako záchranná pomoc za povinnosti každého občana pracovat. Hlavní roli hraje trh, zatímco role státu je pouze minimální a jeho sociální funkce jsou respektovány do doby, kdy jen minimálně brzdí ekonomický růst. Stát je v roli zajišťovatele vhodných podmínek pro trh s relativně malým důrazem na plnou zaměstnanost a trh -soukromý sektor je spojován s naplněním svobody rozhodování. Zároveň je nastaven mechanismus oprávnění a kontrol při čerpání užitků, odvislých od sociální situace jedince, ten zde musí prokázat oprávněnost jeho nároku (Andersen 1990).

Reziduální koncepce vychází ze stejného předpokladu. Ústřední myšlenkou je uspokojení sociálních potřeb společnosti za pomoci trhu a rodiny. Sociální pomoc státu se dostává ke slovu až v případě, kdy trh a rodina přestávají plnit svou funkci (ekonomika prochází krizí, je narušena rodina aj.). Systém stojí na základech dobrovolného sociálního pojištění (Smutek, 2005).

2.3.2 KONZERVATIVNÍ MODEL A INSTITUCIÁLNÍ MODEL

Zde se již mění role dominance trh a minimálního státu blahobytu jak uvádí Andersen (1990). Stát intervenuje především skrze povinné sociální pojištění. Cílem státu není rovnostářská společnost a snaha alokovat zdroje, jeho smyslem je udržet sociální stabilitu. Správná funkce rodiny a církve je nezbytná pro fungování tohoto modelu, kdy stát zasahuje až v případě neschopnosti splnit své role.

Základem kritéria instituciálního modelu pro sociální dávky jsou podle Smutka (2005) potřeby jedince s tou výhodou, že přijetí pomoci nemůže již nikoho stigmatizovat. Principem fungování je předcházení všelijakým druhům sociálních rizik ještě ve fázi, před samotným nastáním krizového stavu. Ovšem i zde mohou nastat jisté odlišnosti v pojetí uplatnění modelu, jakým pohledem stát nahlíží na jistotu a eliminuje riziko. Pro někoho je to stanovení existenčního minima, pro jiného stanovení jistého standardu nebo sociální jistoty na úrovni, kterou si každý sám vydobyl na trhu.

2.3.3 SOCIÁLNĚ-DEMOKRATICKÝ A VÝKONOVÝ TYP

Smyslem sociálně-demokratického modelu Andersena (1990) je vymýtit chudobu a zmírňovat sociální nerovnosti. Tento typ státu blahobytu je založen na myšlence všeobecného práva občanů na sociální služby a principu sociálního občanství. Model již směřuje pozornost na jedince a upouští od středobodu rodiny. Stát již vstupuje na pracovní trh jako zaměstnavatel první instance (zejména pro ženy). Fungování takovéto společnosti je spojeno s vysokou mírou solidarity s vyššími státními výdaji na sociální politiku a vyžaduje od občanů vyšší míru součinnosti.

Zde se začínají objevovat podstatnější rozdíly v pojetí typů sociálních států. Jak uvádí Smutek (2005) u výkonového modelu plní stát významnou roli jako u Andersenova sociálně-demokratického modelu v realizaci sociální politiky. Velmi důležitou úlohu plní stále církve a charitativní organizace. Uplatnění sociální politiky se přeorientovává na zaměstnance (pracovníka). Významnou roli hraje i podpora rodinám, jako základním stavebním kamenům společnosti. Princip zásluh a pracovního výkonu odvozený od předchozího důchodu je základem pro poskytování sociálních transferů.

2.3.4 ROMÁNSKÝ MODEL

Tento poslední Andersenův typ sociálního státu nepřináší již další nosnou myšlenku. Stojí na základech liberálního a konzervativního modelu. Odráží se zde liberální přístup k práci pouze s podporovou vstupem do zaměstnání a nikoliv její zajištění jak vyplývá z role státu. Z

konzervativních hodnot zmiňuje Andersen důležitost hodnot církve pro společnost. Sociální politika je postavena na rovnoměrném uplatnění sociální politiky.

Románským typem se vyznačují méně rozvinuté státy se snahou „dohnat“ státy rozvinutější. Profitují z tohoto modelu zejména státní zaměstnanci, ke kterým je systém štedrý. S nedostatkem sociální podpory se potýkají naopak nezaměstnaní a nižší třída. Pierson (2006) dále argumentuje v utváření nebezpečí fiskální krize a neschopnosti udržet takový systém financování, kde vznikají závazky vůči části (silnějšího) obyvatelstva při relativně slabém státu.

2.4 KRITIKA TYPOLOGIÍ SOCIÁLNÍCH STÁTŮ

Autoři shodně zdůrazňují výše popsané charakteristiky modelů, které se vyskytuje ve formě kříženců a nikoliv ve své čisté formě. Nalezneme tedy pouze „sloučeniny“ států blahobytu z různých charakteristik jednotlivých modelů. Část kritiky se týká absence typů západních států blahobytu. Jiná kritika míří na základní troj-modelovou typologii a chybějící čtvrtý typ jihoevropských států Pierson (2006).

Andersen na tuto kritiku reaguje vytvořením románského modelu státu blahobytu, který se snaží vystihnout práce sociální politiku jihoevropských států. Další autoři zase zmiňují přílišnou zaujatost trhem práce Andersenově typologii bez zohlednění možnosti částečného úvazku nebo příliš malou zainteresovanost pozici žen v systému státu blahobytu.

2.5 PŘÍČINY KRIZE SOCIÁLNÍHO STÁTU

Stále hlasitě se mluví o krizi, kterou prochází vyspělé státy po celém světě a Evropě zvláště. Častěji je rovněž rozebírána úspěšnost a efektivita zaváděných politicko-sociálních opatření a reforem. Všeobecně dochází k tlaku na stát a jeho rozpočet včetně oblasti sociální, hledají se úspory při rostoucích nákladech, vysokém státním zadlužení a tlaku na konkurenceschopnosti země. Kapitoulou samou o sobě je proces demografického stárnutí a jeho sociální, ekonomické, politické a ekologické dopady na společnost státu blahobytu.

2.6 ZDROJE KRIZE PODLE SMUTKA

Vyústění souběhu řady okolností jsou dnešní nesnáze státu blahobytu. Stále častějším jevem je rostoucí křehkost rodiny, v důsledku tohoto trendu úměrně přibývá i počet sociálně slabých rodin, zejména pak matek samoživitelek. V dalším světle dochází k procesu stárnutí obyvatel a rostoucím nárokům na zdravotní péči. Jsme rovněž svědky poklesu solidarity ve společnosti napříč jednotlivými sociálními skupinami a kategoriemi, které jen těžko dát na

vrub pouze rozmachu individualizace (individuálnímu sobectví) a všeobecnému nezájmu (Keller 2000).

Významnými přeměnami prochází rovněž trh práce, navyšuje se podíl neplnohodnotných pracovní příležitosti. Hlavní příčina je spatřována v navyšujících se požadavcích na financování státu blahobytu a sílícího tlaku na veřejný rozpočet. Postupná přeměna struktury ekonomiky spojená s přechodem od konzumní společnosti na společnost znalostně sociální. Výdaje v oblastech sociální sféry a prodlužování vzdělávání a střední délky života spojenou s nadějí dožití, ale i kvalitu života a zdraví nebo nároky na životní prostředí konstantně rostou. Predikce hovoří o jejich rostoucím podílu na celkových výdajích státních rozpočtu a dalším navyšování do budoucna.

2.6.1 EKONOMICKÁ KRIZE

Hospodářskou recese a nízké roční přírůstky HDP. Sociální politika a výdaje na ni vynaložené mají náchylnost si udržovat svůj permanentní růst. Stát blahobytu je značně nákladný a výdaje na něj jsou jen velmi obtížně omezovat. Sociální státy označované jako nejvyspělejší se dnes potýkají s podílem veřejných sociálních výdajů přesahujícím 60 % NHP. Za této situace reálně o efektu vytěsnění soukromého sektoru vládními výdaji (Smutek 2005).

2.6.2 KRIZE EFEKTIVITY

Kritici z řad liberálů poukazují na značné náklady welfare state a zároveň nízkou efektivitu a rovněž neprůhledný systém redistribucí státu blahobytu. Oponují, že pouze trh může docílit efektivity a transparentnosti. Stát blahobytu zaměstnává velký počet úředníků, který by byl trh schopen eliminovat bez závažnějších společenských dopadů. Státní zaměstnanci spotřebují až polovinu prostředků určených na sociální účely podle kritiků. Podle nich sociální stát slouží zejména k vytvoření pracovních míst střední třídě a nikoliv těm, kteří to skutečně potřebují (Smutek 2005).

2.6.3 DEMOGRAFICKÁ KRIZE

Demografické stárnutí populace s sebou přináší zvýšené požadavky na sociální politiku a růst sociálních výdajů. Problém stárnutí populace se projevuje v poklesu podílu ekonomicky aktivní části obyvatel a současně vede k růstu počtu osob oprávněných k výplatě důchodu. Následkem je snižující se schopnost vygenerovat potřebné zdroje prací na důchodové zabezpečení. Potvrzuje se rovněž pravidlo intenzivnějšího využití zdravotnických služeb u

důchodců, oproti ostatním věkovým kategoriím obyvatelstva za situaci, kdy se stát participuje na jeho financování.

Změny v demografii obyvatel jsou zapříčiněny souhrou faktorů, zejména prodloužením očekávané délky života a nižší fertilitou při dlouhodobě nízkém ekonomickém růstu. Reakcí mladých lidí je hledání způsobů, jak výrazně eliminovat riziko snížení životního standardu chudnutí ve stáří. Stoupá počet dobrovolně bezdětných a zároveň počet nově narozených dětí klesá, zejména u střední a nižší příjmové skupiny obyvatel, kde pořízení dítěte může mít za následek snížení životní úrovně partnerů, jak podotýká Smutek (2005). Je vyvíjen značný tlak na stát a volá se krizových opatření. Stát na jedné straně disponuje opatřeními, jako jsou navýšení věku odchodu do důchodu, zvýšení daňových sazeb, privatizace nebo snížení sociálních dávek, druhou stranou mince naráží zavedení zmiňovaných opatření na nedostatek politické vůle.

Keller (2000) shledává ve zvyšování podílu ekonomicky aktivních obyvatel za cenu posunutí věkové hranice odchodu do důchodu. Poukazuje dále na problém rostoucí míry nezaměstnanosti a paradoxu, kdy nastupující generace vysokoškoláků a obecně mladých lidí marně shání práci a kdy starší lidé by měli nadále pracovat. Jako východisko z této složité situace mohou posloužit návrhy jako nutná se ovšem jeví strategická změna. Vlády se ocitají uvnitř pomyslných mlýnských kamenů, z jedné strany je tlačí rostoucí neochota pracujících přispívat formou daní na sociální zabezpečení generace důchodců, z druhé strany pak skutečností, kdy důchodci představují vlivnou volební základnu, schopnou zmobilizovat významný volební kapitál ve světle vlastních zájmů.

2.6.4 KRIZE LEGITIMITY

Ztráta legitimacy narušuje základy, na kterých stál zrod welfare state, tedy na sociálním konsensu, spočívající v přijetí ideálu sociálního občanství. Občanství postaveného na principu rovnosti všech občanů při naplňování sociálních práv a sociální solidaritě. Časem ztrácejí na významu tyto nosné myšlenky a do popředí se vracení zájmy odčerpát něco ze sociálního státu (Smutek 2005).

Prostřednictvím politiky rostoucích daní, se opatření vlád chtě nechtě dotknou všech občanů a nebude mít za následek sociální smír ve společnosti. Welfare state je některými považován za nespravedlivý, neb upřednostňuje určité vrstvy před jinými (Keller 2000).

Státy si musí položit otázku, jaký standart, s jakou mírou rovnosti společnosti státu blahobytu jsou schopny garantovat, tedy i schopnost financovat.

2.6.5 KRIZE EKOLOGICKÁ

S důsledky poškození životního prostředí se potýkají primárně příslušníci nižších a středních vrstev, kteří nedisponují prostředky na změnu prostředí na delší dobu. Méně majetné vrstvy čelí hrozbám, jako jsou potraviny nižší kvality a její problémové složky nebo důsledkům nadměrného automobilového provozu aj. (Keller 2000).

2.7 REAKCE STÁTU NA KRIZE WELFARE STATE

Vyspělé sociální státy se vydaly odlišnými cestami řešit krizi, vystihnout jejich hlavní směry se pokouší Smutek (2005):

- Strategie deregulace mezd a pracovního trhu. Příkladem zavedení této strategie jsou USA, Austrálie, Nového Zélandu (neo-liberální země),
- Cesta přizpůsobení práce a pracovní redukce. Francie s Německem (kontinentální země) jsou průkopníky této krizové realizace,
- Směr rozšiřování zaměstnanosti, zaměřené zejména na ženy. Uplatněním se zabývají státy skandinávského poloostrova (sociálně-demokratické).

„Sociální stát pochopitelně nevznikl z žádné přírodní nutnosti, to zdůrazňují především zastánci přesvědčení, že globalizace naopak s přírodní nutností působí. Je vysoce pravděpodobné, že sociální stát by nikdy nevznikl, pokud by všichni lidé ve společnosti měli dostatečně velký majetek, pokud by všichni podnikatelé prosperovali a všichni zaměstnanci měli práci, pokud by lidem nehrozili nemoci, pokud by se manželé nerozváděli, pokud by lidé nestárli a neodcházel do důchodu. Sociální stát by byl určitě zcela zbytečný ve společnosti, v níž by podnikatelé umírali v okamžiku, kdy zbankrotovala jejich firma, a ve které by všichni zaměstnanci se ztrátou zaměstnání ztráceli zároveň zájem uspokojovat své základní životní potřeby“ (Keller, 2011: 9-10).

3 DEMOGRAFICKÉ FAKTORY PŮSOBÍCÍ NA SOUDOBOU SPOLEČNOST

Demografické myšlení a vznik oboru demografie je protnut dlouhým časovým úsekem lidstva. První známky demografické činnosti, byť sporadického charakteru formou sčítání obyvatel jsou datovány do roku 3800 př. n. l., v Babyloně. Další zmínky hovoří o Číně a Egyptě, to už se ovšem posouváme o 1000 let dopředu. Sčítání obyvatel v antickém Řecku či Římě nesou již znaky pravidelnosti a větší důslednosti, jejich úkolem je zjistit počet mužů schopných k boji či rodin k výběru daně (Klufová, Poláková, 2010).

Stále ovšem jde o nesystematické znaky více či méně pravidelně činnosti, kterou lze stěží označit za seriózní obor. Co si tedy představit pod pojmem demografie? Demografie je vědním oborem zabývající se demografickou reprodukcí, tedy reprodukcí lidských populací. Historie tohoto oboru je relativně mladá, počátky sahají do poloviny 17. století a jsou spojena s J. Grauntem. Ten publikoval práci věnovanou problému úmrtnosti na základě statistického zpracování lístků o úmrtí v Londýně. Na základech objevení zákonitostí hromadných jevů se vzniká tzv. politická aritmetika. Termín demografie byl prve užit až A. Guillardem v roce 1855. ovšem teprve koncem 19. století se pojem uchycuje v dalších světových jazycích. Naopak se neprosadily pojmy jako populacionistika nebo „fenologie“ od německého statistika E. Engela, který měl evokovat rovnost s vědeckými pojmy, jako jsou sociologie či biologie (Kalibová, Pavlík, Vodáková, 2009).

Mezi demografií a společenskými vědami je specifická symbióza, která ovšem není přímočará. Při studiu demografie a reprodukce lidských populací, zpozorujeme její sociální a biologickou stránku. Na teoretické úrovni lze tyto stránky od sebe oddělit, prakticky již nikoliv (Kalibová, 1993).

Značný zájem o studium demografické reprodukce vzbudil již v roce 1798 T. Malthus, který se stavěl značně skepticky k početnímu růstu obyvatelstva a považoval jej za základní příčinu jak sociálních, tak ekonomických problémů.

3.1 MALTHUSOVA POPULAČNÍ TEORIE

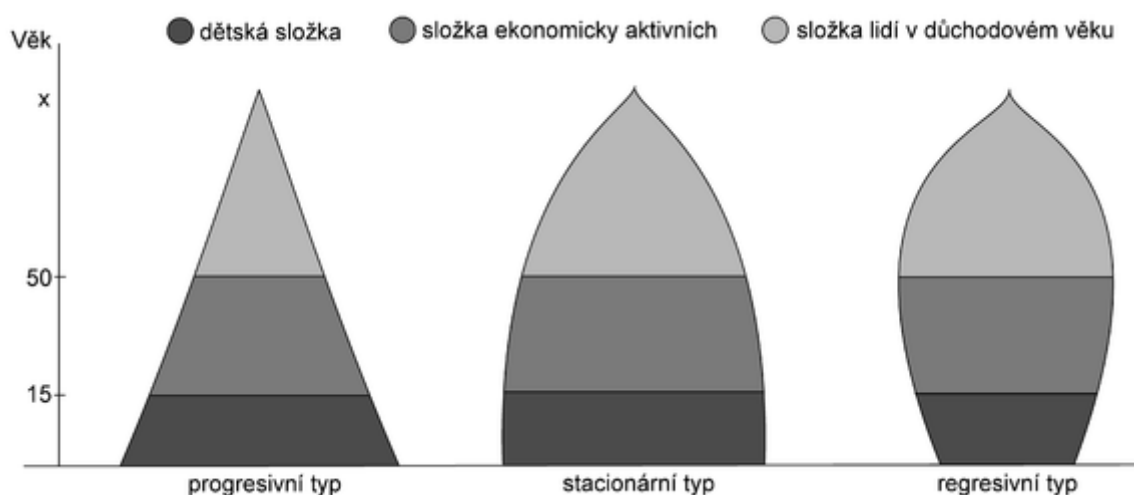
T. Malthus je autorem slavného proroctví, ve kterém předpovídá společnosti založené na výdobytcích, majíc za následek růst populace, bude později přerušena rostoucí úmrtností spojenou s nemocemi a hladomorem. Přel se s názory osvícenců 18. století a jejich optimistickou vizí nepřetržitě se zlepšující a rozvíjející společností. Malthus tyto optimistické

Autor modelu věkových struktur rovněž popisuje zákonitost, kdy vždy polovina obyvatelstva zastupuje reprodukční složku v populaci. Na základě podílu zbývajících složek dále určujeme základní 3 typy věkových struktur populace. Náleží sem progresivní, stacionární a regresivní typ populace, přičemž jsou mezi nimi určité vazby.

Dominancí předreprodukční složky nad poreprodukční složkou se populace označuje za progresivní. U stacionárního typu populace jsou složky věkové populace 0-14 let téměř totožné se složkou obyvatel 50 a více let. Naopak je tomu v regresivní populaci, kde převládá poreprodukční složka nad reprodukční (Kalibová 2002).

Zákonitosti typu obyvatelstva podle věkové skupiny jsou zaznamenány na obrázku č. 1.

Obrázek 1 Graf věkových skupin dle Sundbärga

Zdroj: Klufová, Poláková (2010: 61).

Napříč vyspělým světem z médií, politiků a samotné široké veřejnosti se ozývají stále častěji obavami a smíšené pocity z demografických trendů novodobé společnosti. Ke slovu se dostávají demografové, ale i sociologové a nikoliv již pouze ekonomové, všichni se pozastavují nad delším trváním stávajícím trendu a možnosti pozvolného vymírání společnosti. V Evropě s nástupem devadesátých let začal projevovat klesající počet živě narozených dětí, kdy důsledkem tohoto jevu jsou krize rodin a domácností. Nastupující generace mladých přehodnocuje hodnoty na pomyslném žebříčku a tvorba nových rodin je upozaděna, naopak roste počet dětí narozených mimo manželství, rovněž roste podíl rozvodů.

Popularita založení nové rodiny je na svém ústupu, důvodů proč tomu tak je, je hned několik. Stěžejním důvodem u mladých lidí je preference seberealizace a to zejména u žen, jež dříve nežili v tak emancipované době. Pomyslná rekonstrukce evropské a vůbec celosvětové společnosti začátkem 21. století se nese podle Krebse (2003) v duchu zhodnocení hodnoty ušlých příležitostí a nepřeborných možnostech v podobě cestování, vzdělávání, podnikání aj. Nové generace stále více preferují potřebu nezávislosti svobody ve vztazích, kde s osobní autonomií souvisí nesezdané partnerství před sňatkem a rodičovstvím, které pomalu, ale jistě ztrácejí svou přitažlivost. Příčinou takových změn v přístupu k rodičovství je konečná fáze procesu oddělení sexuality a reprodukce, ta se donedávna úzce pojila s manželstvím a vznikem rodiny.

Krebs (2003) předkládá hlavní faktor, které se podíleli na formování a vývoji rodiny od poloviny 20. století do následujících tvrzení:

- Trend prodlužování délky života při dlouhé trvání rodiny i po odchodu dětí,
- Zvyšující se podíl žen na trhu práce vlivem růst úrovně vzdělání a kvalifikace,
- Pokles dětí narozených ve vyšších pořadích,
- Snížení fertility žen ve věku nad 25 let,
- Vyšší životní standart a neochota se ho vzdát,
- Změna vnímání statusu rozvedeného a vyšší míra rozvodovosti,
- Rozvoj osobních práv a liberalizaci potratů, masové rozšíření antikoncepce,
- Preference osobní svobody a rozsáhlejší možnosti seberealizace,
- Zkrácení reprodukčního období u žen a koncentrace porodů do kratší životní etapy.

Všeobecné uznání pojmu a osamocení oboru demografie, jehož objektem studia jsou lidské populace, nebylo snadné. Lidská populace je objektem mnoha jiných vědních oborů, a tedy zaměření na proces jejich reprodukce je specifickým demografie. Nicméně demografie spolupracuje s geografii obyvatelstva při studiu populačního vývoje, jelikož je výsledkem přirozené změny obyvatelstva a migrací (Pavlík, 2009).

Demografické události jsou narození a úmrtí, rovněž i potrat. Za demografické jevy se považují i události jako sňatek, rozvod či ovdovění nebo nemoc. Prvotně dochází k evidenci těchto událostí, následuje metodické upravení do procesů porodnosti, úmrtnosti, potratovosti, sňatečnosti a rozvodovosti a ty posléze demografé studuje jako hromadné jevy (Pavlík, 2009).

Jurčová, Meszároš a Váňo (2000) demografii charakterizují jako vědní disciplínu, zabývající se reprodukcí lidských populací. Lidská reprodukce má svou jak biologickou, tak i společenskou stránku a tím se demografie ocitá na rozhraní společenských a přírodních věd. Demografie je obor s nízkou komplexností, studuje systémy obsahující prvky stejného druhu a rozeznává hlavně jejich vnitřní podmíněnost. Autoři podotýkají, že bez studia podmíněnosti demografické reprodukce by demografie nedokázala vysvětlit tento proces. Z toho plyne, že demografie jednak hledá obecné zákonitosti a pravidelnosti demografické reprodukce, a rovněž sleduje specifické projevy u konkrétních populací (in. Klufová, Poláková 2010).

„Všechny demografické události jsou tedy, ať už primárně či sekundárně, i výraznými sociálními událostmi, jsou spojeny s určitým obecně akceptovatelným systémem hodnot, jsou svázány sociálními normami a podrobeny sociální kontrole, vytváření se kolem nich sociální vzory. Základem socializace lidského jedince, jeho adaptace na život ve společnosti, do níž se narodí, je právě identifikace s hodnotami, normami, vzory, vztahujícími se k demografickému chování. Člověk se zejména mládí, ale vlastně celý život, učí vypořádávat se s demografickými událostmi v intencích vlastní kultury“ (Vodáková, 2009: 18).

V obecné rovině lze označit sledování procesů porodnosti, úmrtnosti, potratovosti, sňatečnosti, rozvodovosti za jádro demografie podle Vodákové (2009). Získané informace slouží k vysvětlení hromadného lidského chování, sociálně-historických události pro sociology. Z jiného úhlu pohledu nahlíží diferenční sociologie, zkoumající rozdíly porodnosti, úmrtnosti, sňatečnosti atd. mezi jednotlivými sociálními vrstvami, skupinami, členy různých států či etnik. Rozšířeným pojmem pro diferenční sociologie je sociologická demografie nebo sociální demografie, obsahující základní ukazatele demografické struktury, tedy interpretace věku a pohlaví.

3.3 DEMOGRAFICKÉ VLIVY PŘI FORMOVÁNÍ STÁTU BLAHOBYTU

Všudypřítomná státní moc, schopná zasáhnout kdekoliv na svém území proti nesouladu se svými zájmy, tak jak ji známe dnes, neexistovala až do konce středověku v Evropě. S trochou nadsázky v období začínajícího druhého tisíciletí byl všemocným pánem ten, kdo sjednotil pod své velení v krátké době dvacet ozbrojených mužů. Velmi pozvolně končí období chaosu a začínají se tvořit pevnější mocenské struktury. Právě knížecí dvory se stávají centrem odolnějším struktur na přelomu 15. a 16. století (Keller, 1992).

Zásluhou získaných peněz převážně kontrolou vznikajících měst, trhů a také kupeckých cest, umožňuje privilegia malé části obyvatel vůči neurozeným. Nová elita již disponuje na rozdíl od zbytku šlechty, kontrolující pouze rolníky a svůj majetek, vlastními lidmi v oblasti správy i válčení. Postupem času dvory utvářejí již relativně uzavřený celek s vymezeními hranicemi, kde nalézáme již stálou armádu nárokuje si pravidelný žold i v období, kdy se neválčí. Zavádějí se systémy pravidelného výběru daní a nikoliv již podle momentální potřeby na vedení války či pořádání oslav. Úředníci se stávají nedílnou součástí tohoto mocenského aparátu a mají za úkol dohlížet nad děním i v nejdlejších částech soukromých držav knížete.

Základem sátu je rodina, ten o ni pečuje, neboť bez rodiny není myslitelná zdravá společnost. Toto tvrzení a další mu podobná jsou denně slýchány členy moderní společnosti. Faktory narušující tuto tezi, nalézá společnost obecně ve snadnějším přístupu k rozvodu nebo v důsledku vyššího očekávání vůči protějšku, nežli v minulosti. S rozvojem doby platí, že žít bez rodiny není již jednak nebezpečné, ekonomicky zvladatelné, sociálně degradující (Keller, 1992).

Jistým milníkem při vnímání symbolu rodiny můžeme považovat konec 17. století a Francii, kde došlo k zavedení daně z hlavy. Dochází k odtržení domácnosti jakožto základní jednotky při výběru daní a stává se jím jednotlivec (Keller, 1992).

Jedním z hlavních důvodů velmi nízké rozvodovosti podle Kellera (1992) byla existenčně vynucená pospolitost domácností. Neméně závažným tlakem byla ideologie církevní jakožto demografické faktory, kdy smrti docházelo k přetrhání manželského svazku.

„Dnes je svobodný člověk, rozvedený i vdovec chráněn stejně jako ženatý, nestává se o nic zranitelnější, mizí tedy jeden z důvodů, proč do manželství vstupovat a proč založenou rodinu úzkostlivě udržovat“ (Keller, 1992: 59).

Studiem demografických analýz jsou demografické události a ty jsou vnímány jako hromadné jevy s primárním cílem definovat jejich charakteristické znaky. Následně dochází k zaznamenávání jejich proměnlivosti v závislosti na čase či území. Je třeba mít na paměti, že hlavní veličinou je čas. Přímou nezbytnou veličinou pro zaznamenávání do souboru událostí, se shodnou dobou trvání a vzniku. Každá demografická událost musí být vždy ohraničena přesným časovým obdobím (Kalibová, 2009).

Obdobně vymezuje demografické události Klufová a Poláková (2010) které podmiňují statistické sledování událostí vždy podle hlediska:

- Věcného,
- Místního,
- Časového.

Demografická reprodukce jako součást demografické analýzy je podrobena bližšímu rozboru. Můžeme ji definovat jako přirozenou obnovu populace s vyloučením migrace. Hovoříme o přirozené změně obyvatelstva v uzavřené společnosti a klademe důraz pouze na úmrtnost a porodnost (Kalibová, 2009).

Změny v počtu populace a vývoj jejích věkových proporcí jsou odvozené od procesů porodnosti a úmrtnosti a ty jsou svázány jak s biologickými možnostmi a hranicemi života, tak s jeho sociálními determinantami, které způsobují pohyby uvnitř biologických hranic, určují míru a formu naplnění biologických možností. Každá společnost, tzv. preliterární i tzv. vyspělá průmyslová, má silnou potřebu alespoň stvrzovat přirozené akty rození a umírání, společensky je legitimovat, a má také silnou touhu je ovlivňovat – podporovat je, nebo jim bránit, posouvat je v čase. Každá společnost stanovuje více nebo méně závazné podmínky uzavírání prvních nebo dalších manželství, rozvodů, vdovství, potratů. Tím vlastně nutí demografii, aby se vedle porodnosti a úmrtnosti jako procesů přímo odvozených od biologického základu života zabývala i sňatečností a rozvodovostí, které jsou primárně sociálními, ne biologickými jevy, ale ovlivňují silně vlastní reprodukční chování (Kalibová, 2009).

3.3.1 PORODNOST A PLODNOST

Porodnost spolu s úmrtností tvoří hlavní složku demografické reprodukce populace. S termínem porodnost souvisí plodnost nebo plodivost a narození. Plodnost neboli fertilita se vztahuje k aktuální porodnosti, zatímco plodivost (fekundita) se pojí s potenciaální plodností, tedy schopnosti může a ženy rodit děti (Koshin, 2005).

Porodnost získáme vztahením počtu narozených dětí k celé populaci. Míra plodnosti je ukazatelem pro zjištění stavu plodnosti. Míra plodnosti bere v potaz počet živě narozených a porovnává s počtem osob, které jsou v plodném věku. Plodivost přímo či nepřímo ovlivňuje porodnost. Stále častěji v dnešní době je řešen problém, kdy partneři nebo manželé jsou nedobrovolně bezdětní. Tyto páry nedobrovolně bezdětných tvoří sterilní skupinu. Na pojem

sterilita navazuje infertilita, ta představuje nemožnost ženy počít, tedy schopnost plod donosit a porodit.

Za příčiny bezdětnosti je možné označit hned několik jevů. Jednou z aktuálních příčin je pozdní věk ženy u vdávání. Podle Koshina (2005) se snižuje šance na otěhotnění po překročení 35. roku. Ze zpracovaných dat vyplývá, že ženy vdané v rozmezí 30-35. roku svého života zůstávají až ve 20 % bezdětné. Míru dobrovolné bezdětnosti ovlivňují nejrůznější faktory, jako jsou finanční nebo bytová situace partnerů, populační politika či politika zaměstnanosti aj.

Při objasňování poklesu míry porodnosti a rovněž úmrtnosti se v demografii staly využívané teorie demografických revolucí (tranzicí). Rozeznáváme dvě demografické tranzice, ta první se odehrála v západní Evropě a trvala nepřetržitě zhruba 200 let do roku 1930, ta druhá zatím probíhá a její začátek se datuje do roku 1964. První demografické tranzice, spojuje procesy modernizace, industrializace a urbanizace s rozvojem vzdělanosti a prodlužováním naděje dožití, zejména střední délky života, se odehrávala v západní Evropě 1 asi od poloviny 18. století přibližně do roku 1930, druhá demografická tranzice zde začala probíhat asi od roku 1964 či 1965 (Rabušic, 2001).

Za působení obou procesů došlo k obměně hodnot a postojů společnosti, ta byla způsobena změnou životních podmínek, a značně se projevila v poklesu porodnosti. Zatímco první demografická tranzice podnítila občany uvažovat, kolik mít dětí, aby, vzhledem k omezeným rozpočtům rodin. Za průběhu té druhé lidé ani nepřemýšlí tolik, kolik dětí splodit, ale zda mít vůbec nějaké. Pro řadu z nich vyvstává otázka, zda neinvestovat čas, úsilí a finanční prostředky do jiných aktivit a realizovat se v jiném nežli rodinném prostředí (Rabušic, 2001).

Vše výše zmíněné sjednoceně označuje za absurditu reprodukce D. Coleman. Ten v dnešní době individualizované společnosti, nabízející nekonečné možnosti a potřeby, kterými je člověk obklopen a může tak naplnit smysluplně svůj život, kde plození dětí v obsáhlé konkurenci možností v případě chladně kalkulujícího jedince má pouze pramalou šanci na úspěch. Z pohledu ryze ekonomického je plození dětí neefektivní a nákladná akt. Náklady na výchovu dětí jsou násobně vyšší nežli zisk, který z nich plyne, který je často nulový. Z toho vyplývá, že pořídit se děti v dnešní době je neefektivní podnikem (Rabušic, 2001).

Jiný koncept, jakým je teorie nákladů ztracených příležitostí se snaží objasnit výhody plynoucí z bezdětnosti. Tato teorie je postavena na myšlence, že s vyšším dosaženým vzděláním jedince, se snižuje výhodnost si děti pořídit, důvod je prozaický, díky svému vzdělání dosáhne všeho jednodušeji a rychleji v dnešní společnosti peněz, bez nutnosti

omezovat své koníčky, záliby a rizika ztráty svého postavení. Tímto rozhodováním prochází dne čím dál více žen, u těch se historicky očekávala péče o domácnost a děti. Opět to jsou ženy, na kterých je závislá míra plodnosti, při rostoucích nárocích na vzdělání, vlastní finanční nezávislosti a snížení životní úrovně (Katrňák, 2002).

Klufová a Poláková (2010) samotný vývoj plodnosti dávají do souvislosti modernizací společností, kdy jsme svědky změn ve 3 základních oblastech:

- Kulturní,
- Technické,
- Strukturální.

Mezi kulturní změny řadí zejména postoj k manželství, náboženské hledisko nebo osobní preference a změnu žebříčku hodnot. Rovněž zde mají své místo rozdílné názory na problematiku rozvodů, orientace na hodnoty dítěte.

Představitelem technických změn je vše, co lze považovat za bariéru vývoje dítěte nebo dokonce vzniku dítěte prostřednictvím antikoncepce či interrupce.

Strukturální změny mají podobu organizačních změn ve společnosti. Odráží se od nepřebných možností dosažení seberealizace, ať formou vzdělávání nebo prostřednictvím cestování.

3.3.1.1 Hrubá míra porodnosti

Hrubá míra porodnosti je považována za základní ukazatel porodnosti celkové porodnosti:

$$n_t = hmp_1 = \frac{N_t}{S_t} \times 1000\text{‰},$$

Zdroj: Klufová, Poláková (2010: 149).

S narozením dítěte se pojí záznam této události formou vyplnění hlášení o narození. Analyzovat a vyhodnocovat porodnost má význam pro budoucí vývoj populace a rovněž státu. Od bilance porodnosti se dále odvíjí jiné ukazatelů a indexy, kterých slouží k tvorbě prognóz o budoucím vývoji populace. Údaje o stavu a vývoji porodnosti jsou podkladem pro tvorbu státních reforem.

Podle Pavlíka a Vodákové je možné rozumět natalitní politice státu jako snaze usměrňovat demografické chování obyvatel, související s plozením dětí za pomoci přímých i nepřímých vládních opatření. Opatření však mohou mít sociální, ekonomickou, první, zdravotní či dokonce výchovnou funkci (Kalibová, 1993).

Uplatněním formy natalitní politiky je snaha o vyrovnání životní úroveň rodin s dětmi nebo zajištění jistého standardu zdravotnictví pro děti apod. Situace na různých oblastech světa je odlišná a v čase se mění, ochrana před nežádoucí vysokou porodností je označuje jako protinatalitní.

Pronatalitní politikou podle Fialové (2008) se pomocí sociálních dávek upřednostňovaly matky samoživitelky formou přídatků na děti nebo délkou mateřské dovolené aj. Určitá část dětí se rodila nesezdaným párům při stabilních vztazích a jedná tedy o chtěné potomky, je však otázkou, jaký podíl tvoří tyto relativně stabilní partnerství z celkového počtu dětí. Nesezdané páry užívají společnou domácnost a děti vychovávají společně, k manželskému sňatku ovšem nepodléhají. Ještě relativně nedávno předcházela obvykle svatba a pak teprve následovaly. Z generace žen ročníku 1964 se do dvaceti pěti let věku vdalo více než 83 % z nich, zatímco z generace narozené roku 1964 je to pouze necelá třetina žen.

Dle Rychtařikové vztah dítě-svatba již není automatickým vzorcem. Vysoká míra rozvodovosti a méně stabilní svazky jsou hlavními důvody, proč se děti rodí stále častěji mimo manželství. Historicky nejvyšší a stále rostoucí je mimomanželská plodnost, ta se stává novým fenoménem demografického vývoje Evropy včetně ČR, dotýká se již více nežli jedné třetiny narozených dětí (Fialová, 2008).

3.3.1.2 Plodnost podle věku

Nejčastěji využívaným ukazatelem porodnosti je podle Kalibové (1993) obecná míra plodnosti, ta udává počet živě narozených dětí na 1 tis. žen v reprodukčním věku za období daného roku. Obecnou míru plodnosti lze blíže specifikovat a získat tak míru plodnosti podle věku, tím že počet živě narozených dětí ženám v určitém věku porovnáme se středním stavem žen dané věkové skupiny v příslušném roce.

3.3.2 ÚMRTNOST

Mortalita (úmrtnost) je jedním z hlavních, a tedy klíčových demografických procesů. Doplněním vývoje úmrtnosti údaji o nemocnosti, získáme komplexní obrázek zdravotního stavu dané společnosti. Klufová s Polákovou (2010) si všimají, že celkový zdravotní stav ovlivňuje řadou faktorů, které můžeme rozdělit na 3 základní skupiny:

- Genetické faktory,
- Ekologické faktory,
- Socioekonomické faktory.

Pod genetickými faktory si lze představit zděděné předpoklady nebo vrozené vady, ty jsou dány výbavou organismu. Vhodným příkladem je dožívání vyššího věku a rovněž nižší úmrtnosti žen, než u mužů. Právě z tohoto důvodu je vždy nutné při zkoumání úmrtností oddělovat muže a ženy zvlášť.

Ekologickými faktory je myšleno vše, čím je člověk obklopen. Dominantní vliv zde hraje prostředí, ve kterém žijeme, zároveň však i klimatické podmínky či nepředpokládané jevy (extrémní).

Individuální projevy jsou typické pro socioekonomické faktory. Na každého jednotlivce působí vlivy prostředí odlišně a liší se i přístup s jakým k nim člověk přistupuje. Jedná se o vzdělání, životní styl, péči o zdraví nebo fyzickou aktivitu, rovněž sem zahrnujeme dostupnost a kvalitu zdravotní péče či sociální a ekonomickou úroveň.

S vlastním vysvětlením pojmu úmrtnosti přichází Mládek a spol. (2006), ten úmrtnost shledává jako hromadný demografický jev, který je sleduje a zaznamenává proces umírání ve vybrané společnosti. Specifikem Mládka je určení míry úmrtnosti na základě počtu zemřelých v daném věku vůči střednímu stavu obyvatel zpravidla za 1 rok. Tato míra udává velké množství informací o celkovém zdravotním stavu. Za předpokladu znalosti celkového stavu ve společnosti, jsme na nejlepší cestě jak pracovat na jejím zlepšení.

3.3.2.1 Hrubá míra úmrtnosti

Jedním ze základních ukazatelů vyjadřující úroveň úmrtnosti je hrubá míra úmrtnosti. Tento vztah lze definovat následujícím vzorcem:

$$m_1 = \frac{M_t}{S_t} \times 1000 \text{ ‰} ,$$

Zdroj: Klufová, Poláková (2010: 77).

kde M_t představuje celkový počet zemřelých za rok (t) a S_t značí střední stav obyvatel v daném kalendářním roce.

Ukazatel hrubé míry úmrtnosti je stále intenzivně využíván, ovšem ztrácí svou vypovídací schopnost, neboť je značně ovlivněn věkovou strukturou srovnávaných populací, která v současnosti dosahuje nízkých hodnot (Kalibová, 2009).

„K charakteristice řádu vymírání určité populace se používá úmrtnostních tabulek, které pomocí tabulkových funkcí, vzájemně spolu propojených, poskytují kvantitativně nejpřesnější vyjádření intenzity úmrtnosti zkoumané populace“ (Kalibová, 2009: 130-131).

Úmrtnostní tabulky, bilancují s pravděpodobností úmrtí, kterou hodnotově zanáší do statistik. Tabulky jsou vyjádřením naděje dožití, a tudíž nám udávají střední délku života. Využití se nabízí zejména k mezinárodním srovnáním.

3.3.3 NADĚJE DOŽITÍ

Demografickým ukazatelem je rovněž naděje dožití, ta určuje, kolik let má před sebou člověk v daném věku, za předpokladu neměnných úmrtnostních poměrů ve zbytku jeho života. Nejčastěji je naděje dožití uváděna při narození, lze ji však, jak napovídá sama definice, spočítat kdykoli v průběhu života. Ukazatel udává výsledky pro každé pohlaví zvlášť, vzhledem k nejednotě v úmrtnosti mužů a žen (ČSÚ, 2014).

3.3.4 SŇATEČNOST

Pod procesem uzavírání sňatků neboli sňatečností si představuje (Kalibová 2009) hromadně sledovaný demografický jev, který na rozdíl od porodnosti a úmrtnosti nemusí u člověka nastat. Svou roli hrají mnohé faktory, které ovlivňuje intenzita vstupování do manželství, značným vlivem disponuje politická a ekonomická situace v dané zemi a čase. Uzavření právoplatného sňatku se rozumí dodržení zákonem daných podmínek.

Tyto podmínky Koschin (2000) definuje následovně:

- Pohlaví,
- Plnoletost,
- Pokrevnost,
- Rodinný stav.

Vznik manželského svazku je možné podle zákona pouze u osob odlišného pohlaví, existuje však akt registrovaného partnerství pro osoby stejného pohlaví, nutno podotknout, že není rovno manželství. Kritérium plnoletosti umožňuje občanovi provést sňatek minimálně dnem dovršení své plnoletosti, v ČR tedy osobám starším 18 let. Jedinou výjimkou je rozhodnutí soudu, a to na žádost občana ve zvláštním případě. Podmínkou pokrevnosti, se vylučuje provedení sňatku mezi osobami v přímé pokrevní linii. Pohlaví osob musí být

odlišné. Poslední požadovanou podmínkou je splnění rodinného stavu a ten musí být svobodný, rozvedený nebo ovdovělý.

Hrubou mírou sňatečnosti udávající počet sňatků na 1. tis. obyvatel středního stavu za jeden rok se vyjadřuje intenzita sňatečnosti podle Kalibové (2009). Sňatečnost, respektive její hodnoty jsou do jisté míry závislé na aktuálním stavu a změnách populačního klimatu a následně se odráží ve vývoji porodnosti. Samotný ukazatel je nevhodný pro všelijaké komparace mezinárodních charakterů, a to díky ovlivnění věkovou strukturou srovnávaných populací. Pře pokusu sledovat intenzita sňatečnosti, musíme brát v potaz její ovlivnění sňatky rozvedených a ovdovělých osob, tj. sňatky vyšších pořadí.

Autorem teorie evropského modelu rodiny o dvou základních typech utváření rodiny v předindustriální Evropě je John Hajnal. Ten zkoumal vývoj sňatečnosti a spojnic, kterou vytyčil mezi Terstem a Petrohradem, která tyto dva typy rodin odděluje, označujeme jako tzv. Hajnalovu spojnic. Podle teorie rozlišuje rodiny na typ (Klufová, Poláková, 2010):

- Východoevropský, charakteristický pro oblasti jižní a východní Evropy,
- Západoevropský, určující pro oblast západní a severní Evropy.

Hlavním rozlišením těchto dvou typů rodin při opomenutí odlišného uspořádání domácností se jeví sňatkový věk. Pro oblast severozápadní je charakteristický relativně vysoký věk u prvního sňatku. Jihovýchodní linie je i z důvodu obecně dostupnějšího sňatku je opakem s mladším sňatkovým věkem. Klufová s Polákovou (2010) ovšem dodávají, že pro určité evropské oblasti může být Hajnalovo typologické rozdělení příliš zjednodušující a nejde o přírodní zákon a variabilita je u obou typů tudíž možná.

3.3.5 ROZVODOVOST

Rozvodovost je dalším demografickým jevem, jde o proces, při kterém dochází právní cestou k rozpadu manželství. Za faktické ukončení manželství se považuje rozhodnutí soudu, kterému předcházela žádost o rozvod. Zajímavostí, již doby minulé byly dvě formy rozvázání manželství, které platili u nás do roku 1949. Jednou z možností byl rozvod, kdy nebylo možné uzavřít další sňatek nebo rozluka, ta další sňatek umožňovala a právně rušila manželství. Současná právní norma vymezuje jedinou formu, kterou je rozvod, nicméně plní funkci bývalé rozluky. Rozvod upravuje Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. (Vystoupil, Tarabová, 2004)

Kalibová (2009: 154) uvádí, že, „*sledování rozvodovosti stejně jako sledování sňatečnosti má v demografii podpůrný význam pro studium porodnosti. Rozvodovost je však sama o sobě významným sociálním jevem indikujícím především stabilitu rodiny, ale i přeměny určitých tradičních vzorců chování, morálních kritérií, ekonomických motivací apod. S růstem rozvodovosti narůstají většinou sociální problémy společnosti spojené s výchovou dětí, ale i se zaměstnaností žen (samopečovatelek) apod*“.

4 DEMOGRAFICKÁ SITUACE ZEMÍ EVROPSKÉ UNIE A JEJÍ ANALYZOVÁNÍ

Následující kapitola práce se zabývá analýzou vybraných demografických ukazatelů států Evropské unie a ty následně podrobuje vzájemné komparaci. Prvním zkoumaným ukazatelem je celková míra obyvatel unie rozčleněná na jednotlivé státy za období posledních 20 let. Výsledná data jsou zpracována v tabulce č. 4.

Tabulka 4 Růst počtu obyvatel zemí EU

STÁTÝ/ROKY	1995	2005	2015	Změna 1995 – 2015
Evropská unie (28 států)	481 600 398	494 598 322	508 450 856	26 850 458
Belgie	10 130 574	10 445 852	11 258 434	1 127 860
Bulharsko	8 427 418	7 688 573	7 202 198	- 1 225 220
Česká republika	10 333 161	10 198 855	10 538 275	205 114
Dánsko	5 215 718	5 411 405	5 659 715	443 997
Estonsko	1 448 075	1 358 850	1 313 271	- 134 804
Finsko	5 098 754	5 236 611	5 471 753	372 999
Francie	59 315 139	62 772 870	66 415 161	7 100 022
Chorvatsko	4 658 893	4 310 861	4 225 316	- 433 577
Irsko	3 597 617	4 111 672	4 628 949	1 031 332
Itálie	56 844 408	57 874 753	60 795 612	3 951 204
Kypr	645 399	733 067	847 008	201 609
Litva	3 642 991	3 355 220	2 921 262	- 721 729
Lotyšsko	2 500 580	2 249 724	1 986 096	- 514 484
Lucembursko	405 650	461 230	562 958	157 308
Maďarsko	10 336 700	10 097 549	9 855 571	- 481 129
Malta	369 451	402 668	429 344	59 893
Německo	81 538 603	82 500 849	81 197 537	341 066
Nizozemí	15 424 122	16 305 526	16 900 726	1 476 604
Polsko	38 580 597	38 173 835	38 005 614	- 574 983
Portugalsko	10 008 659	10 494 672	10 374 822	366 163
Rakousko	7 943 489	8 201 359	8 576 261	632 772
Rumunsko	22 712 394	21 382 354	19 870 647	- 2 841 747
Řecko	10 535 973	10 969 912	10 858 018	322 045
Slovensko	5 356 207	5 372 685	5 421 349	65 142
Slovinsko	1 989 477	1 997 590	2 062 874	73 397
Španělsko	39 343 100	43 296 338	46 449 565	7 106 465
Švédsko	8 816 381	9 011 392	9 747 355	930 974
Velká Británie	57 943 472	60 182 050	64 875 165	6 931 693

Zdroj: vlastní zpracování, data Eurostat (2016).

Tabulka č. 4 poskytuje přehled o vývoji počtu obyvatel jednotlivých států EU od roku 1995 do roku 2015. Vývojová křivka je nastavena na 10 let. Za sledované 20-ti leté období zaznamenalo Španělsko do počtu obyvatel největší přírůstek, hodnota přesahuje 7 milionů obyvatel. Takřka totožného výsledku v podobě navýšení obyvatel jsou svědky ve Francii, kde rozdíl tvoří zanedbatelných 6000 tisíc osob. Pomyslnou třetí příčku obsazuje Velká Británie, která hlásí nárůst celkové počtu obyvatelstva těsně pod magickou hranicí 7 milionů, kdy za poslední desetiletí dokonce měla nejvyšší nárůst, ten přesáhl počet 4,7 mil. Pokud by tento stoupající trend Spojenému království vydržel i v následujícím desetiletí, má reálnou šanci stát se druhým nejlidnatějším státem starého kontinentu po Německu. Naopak řada států se musí potýkat s následky opačného jevu s úbytkem obyvatel. Záporně hodnoty vykazují země jako Bulharsko, Estonsko, Litva, Chorvatsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko a Chorvatsko. Jednoznačně nejcitelněji se potýká s úbytkem obyvatelstva Rumunsko, které přišlo o téměř 3 miliony osob za sledované období.

Celkový obrázek vývoje počtu obyvatel Evropské unie se nese na rostoucí křivce, ovšem situace v jednotlivých zemích Evropské Unie je výrazně odlišná. Rozdíl v absolutních číslech mezi nejlepším a nejhorším státem z pohledu trendu dosahuje počet obyvatel téměř 10 milionů. V České republice celkový počet obyvatel osciluje u hranice 10,5 milionu obyvatel za kladného výsledku zhruba 200 000 tisíc obyvatel. Za rok 2015 si Německo stále drží post nejlidnatější země EU s více než 81 miliony obyvatel a mírně stagnujícím vývojem obyvatelstva. Následují země, jakými jsou Francie, Velké Británie a Itálie. Naopak nejmenším státem do počtu obyvatel je Malta a dále Lucembursko a Kypr, kdy žádná z těchto zemí nepřesahuje celkově počtu 1 milion osob.

Rozdělením obyvatelstva na předproduktivní, tedy do 14let, produktivní tj. od 15 do 64 let a na poproduktivní generaci nad 65 let, dle A. G. Sundbärga ho podrobujeme analýze v tabulce č. 5. Tabulka pracuje s daty k 1. 1. 2015. Data jsou znázorněna v procentuálním vyjádření pro větší vypovídající hodnotu.

Pokud analyzujeme jednotlivé části zvláště ještě před tím, než je spojíme v kontextu věkových skupin dohromady, má veliký příslib do budoucna právě Irsko. Disponuje nejširší základnou obyvatel ve věku 0 až 14let, která přesahuje 22 % z celkového počtu země. Naopak v této věkové kategorii má nejnižší zastoupení z celé EU Itálie (13,8 %) s Bulharskem (13,9 %). Česká republika s 15,2 % mírně zaostává za unijním průměrem, který činí 15,5 %.

Nejsledovanější kategorií je skupina ve věku 15 až 64 let, tedy představitelé ekonomicky aktivních obyvatel. Z tohoto hlediska je jednoznačným lídrem Slovensko, které jako jediné

přesahuje magickou hranici 70 % v produktivním věku. Na opačném spektru se nachází Švédsko a Francie, které dosahují hodnot těšně či přesně 63 %. Průměr EU činí 65,5 % a Česká republika je tedy lehce nadprůměrná s hodnotou 67 %.

V poslední sledované skupině s obyvateli nad 65 let je na pomyslném čele Itálie s 21,7 %, následována Německem s 21 %. Zatímco v Irsku tato věková kategorie tvoří pouze 13 %. Pod unijním průměrem (18,9 %) se rovněž nachází Česká republika, kde tvoří v poproduktivním věku necelých 18 %.

Při rozdělení společnosti na regresivní, stacionární a progresivní, má nejširší zastoupení právě složka regresivní a společnost lze označit za vymírající. Za stacionární společnost můžeme označit situaci ve Francii, Polsku a ve Spojeném království. Najdou se však i země, které řadíme mezi progresivní, jako jsou Irsko, Kypr, Lucembursko nebo Slovensko.

Tabulka 5 Věková stuktura obyvatel zemí EU podle Sundbärga

STÁT/VĚKOVÁ STRUKTURA	Předproduktivní věk		Produktivní věk		Poproduktivní věk	
Evropská unie (celkem)	79 369 624 (15,8%)		333 099 995 (65,5%)		95 981 237 (18,9%)	
Belgie	1 915 286	17%	7 312 026	64,9%	2 031 122	18%
Bulharsko	998 196	13,9%	4 763 673	66,1%	1 440 329	20%
Česká republika	1 601 045	15,2%	7 056 824	67%	1 880 406	17,8%
Dánsko	962 647	17%	3 645 939	64,4%	1 051 129	18,6%
Estonsko	209 596	16%	857 323	65,3%	246 352	18,8%
Finsko	896 608	16,4%	3 483 757	63,7%	1 091 388	19,9%
Francie	12 356 171	18,6%	41 846 445	63%	12 212	18,4%
Chorvatsko	621 050	14,7%	2 809 119	66,5%	795 147	18,8%
Irsko	1 024 787	22,1%	3 003 481	64,9%	600 681	13%
Itálie	8 383 122	13,8%	39 193 416	64,5%	13 219	21,7%
Kypr	139 206	16,4%	584 081	69%	123 721	14,6%
Litva	425 462	14,6%	1 948 685	66,7%	547 115	18,7%
Lotyšsko	297 720	15%	1 303 300	65,6%	385 076	19,4%
Lucembursko	93 747	16,7%	389 371	69,2%	79 840	14,2%
Maďarsko	1 427 186	14,5%	6 664 153	67,6%	1 764 232	17,9%
Malta	61 449	14,3%	288 403	67,2%	79 492	18,5%
Německo	10 686 723	13,2%	53 422 103	65,8%	17 088	21%
Nizozemí	2 827 066	16,7%	11 065 975	65,5%	3 007 685	17,8%
Polsko	5 714 790	15%	26 431 118	69,5%	5 859 706	15,4%
Portugalsko	1 490 241	14,4%	6 779 414	65,3%	2 105 167	20,3%
Rakousko	1 249 666	14,6%	5 743 462	67%	1 583 133	18,5%
Rumunsko	3 081 084	15,5%	13 414 063	67,5%	3 375 500	17%
Řecko	1 577 918	14,5%	7 011 027	64,6%	2 269 073	20,9%
Slovensko	830 181	15,3%	3 834 289	70,7%	756 879	14%
Slovinsko	304 310	14,8%	1 389 178	67,3%	369 386	17,9%
Spojené Království	11 463 255	17,7%	41 898 460	64,6%	11 513	17,7%
Španělsko	7 049 079	15,2%	30 808 472	66,3%	8 592 014	18,5%
Švédsko	1 682 033	17,3%	6 152 438	63,1%	1 912 884	19,6%

Zdroj: vlastní zpracování, data Eurostat (2016).

Údaje o průměrném věku obyvatel a jejím změnám se věnuje tabulka č. 6, která zaznamenává údaje za 20 let, od roku 1995 do roku 2014. Obrázek je pro všechny země bez výjimky obdobný, neustále se věková hranice prodlužuje. Podle údajů za rok 2014 je nejstarším státem Německo s věkovým průměrem obyvatel 45,6 let, následuje Itálie se 44,7 let. Nejmladším věkovým průměrem je 36 lety Irsko. Česká republika (40,8 let) se řadí mezi mladší státy, nežli je věkový průměr EU (42,2 let).

Zajímavým zjištěním jsou však rozdíly v průměrném věku v jednotlivých zemích za období 1995 - 2014, které dělí až 6 let. Zatímco ve Švédsku a Litvě jde o růst o 2,5 roku, v Litvě za stejné období došlo k navýšení o 8,5 let. Za 20 let vzrostl průměrný věk v ČR o 4,6 let a řadí se mezi pomaleji stárnoucí země EU.

Tabulka 6 Průměrný věk obyvatel zemí EU

STÁT/ROK	1995	2005	2014	Změna 1995 – 2014
Evropská Unie (celkem)	:	39,5	42,2	5,2*
Belgie	37,3	40,1	41,2	3,9
Bulharsko	38,0	41,2	43,2	5,2
Česká republika	36,2	38,8	40,8	4,6
Dánsko	37,7	39,4	41,3	3,6
Německo	38,2	41,8	45,6	7,4
Estonsko	36,2	39,2	41,3	5,1
Irsko	30,8	33,5	36,0	5,2
Řecko	37,1	39,2	43,0	5,9
Španělsko	35,4	38,6	41,8	6,4
Francie	35,9	38,6	40,8	4,9
Chorvatsko	:	40,8	42,6	1,8*
Itálie	38,5	41,6	44,7	6,2
Kypr	32,0	34,9	36,8	4,8
Lotyšsko	36,0	39,3	42,4	6,4
Litva	33,9	38,2	42,4	8,5
Lucembursko	36,7	38,1	39,2	2,5
Maďarsko	37,6	38,9	41,3	3,7
Malta	34,5	38,0	40,7	6,2
Nizozemí	35,8	38,9	42,0	6,2
Rakousko	36,1	39,7	42,9	6,8
Polsko	33,7	36,5	39,2	5,5
Portugalsko	35,9	39,2	43,1	7,2
Rumunsko	34,0	35,5	40,8	6,8
Slovinsko	36,0	39,9	42,5	6,5
Slovensko	32,4	35,4	38,6	6,2
Finsko	37,7	40,8	42,4	4,7
Švédsko	38,4	40,1	40,9	2,5
Spojené Království	36,4	38,6	39,9	3,5

Zdroj: vlastní zpracování, data Eurostat (2016).

* Údaje pro Chorvatsko jsou analyzovány za období 2005 až 2014
 **Údaje pro EU jsou analyzovány za období 1995 až 2014 mimo Chorvatsko

Tabulka č. 7 znázorňuje genderové rozlišení naděje dožití za období od roku 2005 až 2014 za EU. Naděje dožití představuje odhad dožití člověka v 1 roce života a ve sledovaných zemích má křivka rostoucí trend. Všeobecně se staršího věku dožívají ženy. Naději na nejvyšší věk mají ženy ve Španělsku a Itálii s hodnotou 85,4 let, respektive o jednu desetinu nižší, dle dat z roku 2014. Zatímco nejméně příznivé hodnoty jsou u mužů v Litvě a Lotyšsku s 68,4 lety naděje dožití. Pokud budeme sledovat vývoj za dané období, nejvyššího růstu v očekávaném věku dožití se mezi ženami dočkaly Finky, a to o rovných 3,5 let, u mužů šlo o prodloužení o dokonce o 4,6 let a opět se jednalo o Finsko. Hodnoty za Českou republiku v rámci trendů u mužů jsou 1,8let a tudíž jsou nejméně optimistické ze všech, naděje dožití dosáhla 75 let. České ženy jsou hned po Nizozemí předposlední s růstem o 1,6 let, při naději dožití 78,1 let.

Tabulka 7 Naděje dožití v zemích EU v genderovém rozlišení

ROK	2005			2014			Změna za období 2005 – 2014		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
Evropská unie (celkem)	74,8	80,9	77,9	77,4	82,9	80,2	2,6	2	2,3
Belgie	75,5	81,1	78,4	78,1	83,1	80,6	2,6	2	2,2
Bulharsko	68,9	76,0	72,3	70,7	77,6	74,1	2,6	2	2,2
Česká republika	72,2	78,5	75,4	75,0	81,1	78,1	1,8	1,6	1,8
Dánsko	75,3	79,8	77,6	78,0	82,1	80,1	2,8	2,6	2,7
Estonsko	67,0	77,6	72,4	71,6	81,1	76,6	2,7	2,3	2,5
Finsko	74,8	81,7	78,4	77,5	83,3	80,5	4,6	3,5	4,2
Francie	76,1	83,1	79,7	78,8	85,3	82,1	2,7	1,6	2,1
Chorvatsko	71,1	78,3	74,7	74,1	80,4	77,3	2,7	2,2	2,4
Irsko	76,0	80,7	78,3	78,6	82,7	80,7	3	2,1	2,6
Itálie	77,4	82,8	80,2	79,9	84,8	82,5	2,6	2	2,4
Kypr	75,9	80,2	78,0	80,0	83,8	81,9	2,5	2	2,3
Litva	64,7	76,9	70,7	68,4	79,4	74,0	4,1	3,6	3,9
Lotyšsko	64,4	75,9	70,2	68,4	78,7	73,7	3,7	2,5	3,3
Lucembursko	75,8	81,6	78,8	78,6	84,4	81,5	4	2,8	3,5
Maďarsko	68,2	76,6	72,4	71,7	78,7	75,3	2,8	2,8	2,7
Malta	76,8	80,8	78,9	79,2	83,7	81,5	3,5	2,1	2,9
Německo	76,0	81,3	78,7	77,9	82,8	80,4	2,4	2,9	2,6
Nizozemí	76,6	81,1	79,0	79,4	82,8	81,1	1,9	1,5	1,7
Polsko	70,3	78,8	74,5	73,0	81,1	77,1	2,8	1,7	2,1
Portugalsko	74,1	80,8	77,5	77,3	83,6	80,6	2,7	2,3	2,6
Rakousko	76,0	81,6	78,9	78,4	83,3	80,9	3,2	2,8	3,1
Rumunsko	68,6	75,5	72,0	71,1	78,3	74,7	2,4	1,7	2
Řecko	76,1	81,6	78,8	78,2	83,3	80,8	2,5	2,8	2,7
Slovensko	69,8	77,6	73,7	72,7	80,0	76,4	2,1	1,7	2
Slovinsko	73,3	80,2	76,8	77,3	83,3	80,4	2,9	2,4	2,7
Spojené Království	76,5	80,6	78,6	78,8	82,5	80,7	4	3,1	3,6
Španělsko	76,4	82,9	79,6	79,6	85,4	82,5	2,3	1,9	2,1
Švédsko	77,7	82,1	79,9	79,6	83,3	81,5	3,2	2,5	2,9

Zdroj: vlastní zpracování, data Eurostat (2016).

Následující tabulka (č. 8) zaznamenává údaje za úhrnnou plodnost v období let 2005 – 2014 v EU. Ukazatel sleduje počet živě narozených dětí vztažené na jednu ženu ve věku 15 až 49 let. Milníkem je hodnota **2,1**, ta zajišťuje udržení početního stavu populace. K poslednímu měřenému období dosahují nejvyššího průměru ženy ve Francii, kde jako v jediné zemi překročila porodnost přes 2 děti na jednu matku. S nejnižší porodností se potýkají v Portugalsku, kde připadá koeficient 1,23 dítěte na matku. Při analyzování vývoje za období 10 let od roku 2005, zjistíme značné kolísání hodnot. S poklesem se setkáme např. v Dánsku

(-0,11) na Kypru (-0,16) nebo v Portugalsku (-0,18). Naopak zvýšenou porodnost žen mají v České republice (0,24), Lotyšsku, Slovinsku a v Litvě (0,33). V Nizozemí se porodnost ustálila na hodnotě 1,71 dítěte na matku ve sledovaném období.

Tabulka 8 Úhrnná plodnost v zemích EU

STÁT/ROK	1995	2005	2014	Změna 2005 – 2014
Evropská unie (celkem)	:	1,51	1,58	0,07
Belgie	1,56	1,76	1,74	-0,02
Bulharsko	1,23	1,37	1,53	0,17
Česká republika	1,28	1,29	1,53	0,24
Dánsko	1,80	1,80	1,69	-0,11
Estonsko	1,38	1,52	1,54	0,02
Finsko	1,81	1,80	1,71	-0,09
Francie	:	1,94	2,01	0,07
Chorvatsko	:	1,50	1,46	-0,05
Irsko	1,84	1,86	1,94	0,08
Itálie	1,19	1,34	1,37	0,03
Kypr	2,03	1,48	1,31	-0,16
Litva	1,55	1,29	1,63	0,33
Lotyšsko	:	1,39	1,65	0,26
Lucembursko	1,70	1,63	1,50	-0,13
Maďarsko	1,57	1,31	1,44	0,13
Malta	1,81	1,38	1,42	0,05
Německo	:	1,34	1,47	0,14
Nizozemí	1,53	1,71	1,71	0,00
Polsko	1,62	1,24	1,32	0,08
Portugalsko	1,41	1,41	1,23	-0,18
Rakousko	1,42	1,41	1,47	0,06
Rumunsko	1,33	1,40	1,52	0,12
Řecko	1,28	1,34	1,30	-0,04
Slovensko	1,52	1,27	1,37	0,10
Slovinsko	1,29	1,26	1,58	0,32
Spojené Království	1,71	1,76	1,81	0,05
Španělsko	1,17	1,33	1,32	-0,01
Švédsko	1,73	1,77	1,88	0,11

Zdroj: vlastní zpracování, data Eurostat (2016).

4.1 ZÁKLADNÍ EKONOMICKÉ UKAZATELE STÁTŮ EU A JEJICH ANALYZOVÁNÍ

Pro přezkoumání a hodnocení ekonomické situace slouží již předešlé analýzy vývoje demografické situace jednotlivých zemí EU. Zde následuje rozbor základních ekonomických ukazatelů, kterými jsou míra nezaměstnanosti, vývoj HDP vztahený na obyvatele, hospodaření státu prostřednictvím státního dluhu, a to vše při jaké míře nerovnosti příjmů

obyvatelstva. Všechny výstupy povedou k základní otázce o velikosti sociálního státu a jejich dopadu na samotné občany zemí EU.

Prvním sledovaným ukazatelem je celková míra nezaměstnanosti, měřená v %. Ta představuje podíl osob nezaměstnaných z celkového počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva, respektive osob zaměstnaných a nezaměstnaných.

Podle ČSÚ (2017) do nezaměstnaných osob patří osoby ve věku 15 až 74 let, které byly bez práce (nezaměstnaní) během referenčního týdne, zároveň jsou k dispozici pro nástup do práce, tzn. jsou připraveny pro výkon placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání (podnikání) před koncem dvou týdnů následujících po referenčním týdnu. Rovněž jsou osoby aktivně hledající práci, tzn. podnikající aktivní kroky pro hledání placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání (podnikání) ve čtyřtýdenním období končícím referenčním týdnem, nebo kteří našli práci s pozdějším začátkem, tzn. max. v tříměsíčním období.

U většiny zemí jsou již známy výsledky za rok 2016, podle kterých má Česká republika se 4 % nejnižší nezaměstnanost z celé EU, pouze o desetinu vyšší představuje v Německu podíl nezaměstnaných osob, viz. tabulka č 9. Výsledek je to velmi pozitivní, kdy se již lze pohybovat na okraji přirozené míry nezaměstnanosti a vyšší zaměstnanost již nemusí být žádoucí. S vysokou mírou nezaměstnaných se dlouhodobě potýkají ve Španělsku, kde dosahuje bez mála 20 % podílu. Všeobecně se do výsledků za rok 2016 odráží konjunktura, která s sebou přináší více pracovních nabídek a podíl nezaměstnaných osob se snižuje. Zatímco data za rok 2010 jsou ovlivněni hospodářskou krizí roku 2008 a je znatelné zvýšení nezaměstnanosti od roku 2005.

Tabulka 9 Celková míra nezaměstnanosti v zemích EU

STÁT/OBDOBÍ	1990	1995	2000	2005	2010	2016
Belgie	6,6	9,7	6,9	8,5	8,3	10
Bulharsko	:	:	16,4	10,1	10,3	7,7
Česká republika	:	4	8,8	7,9	7,3	4
Dánsko	7,2	6,7	4,3	4,8	7,5	6,2
Estonsko	:	:	14,6	8	16,7	:
Finsko	3,2	15,4	9,8	8,4	8,4	8,8
Francie	7,9	10,2	8,6	8,9	9,3	9,9
Chorvatsko	:	:	15,8	13	11,7	12,8
Irsko	13,4	12,3	4,3	4,4	13,9	8
Itálie	8,9	11,2	10	7,7	8,4	:
Kypr	:	:	4,8	5,3	6,3	15
Litva	:	:	16,4	8,3	17,8	8
Lotyšsko	:	:	14,3	10	19,5	9,7
Lucembursko	1,7	2,9	2,2	4,6	4,6	6,3
Maďarsko	:	:	6,3	7,2	11,2	:
Malta	:	:	6,7	6,9	6,9	4,8
Německo	:	8,2	7,9	11,2	7	4,1
Nizozemí	6,1	8,3	3,7	5,9	5	6
Polsko	:	:	16,1	17,9	9,7	6,3
Portugalsko	5,6	7,9	5,1	8,8	12	11,2
Rakousko	:	4,2	3,9	5,6	4,8	6
Rumunsko	:	:	7,6	7,1	7	6
Řecko	:	:	11,2	10	12,7	:
Slovensko	:	:	18,9	16,4	14,5	9,7
Slovinsko	:	:	6,7	6,5	7,3	7,9
Spojené Království	5,6	8,5	5,4	4,8	7,8	:
Španělsko	15,5	20,7	11,9	9,2	19,5	19,6
Švédsko	1,7	8,8	5,6	7,7	8,6	6,9

Zdroj: vlastní zpracování, data: Eurostat (2016).

Hrubý domácí produkt je často vnímán jako základní ukazatel ekonomické situace daného státu. Pro lepší vypovídající hodnotu budeme pracovat s údaji očištěnými o inflaci (deflátor HDP), a tedy s reálným HDP, přepočtené na jednoho obyvatele. HDP je mezinárodním měřítkem ekonomické výkonnosti. Lze si ho představit jako přidanou hodnotu veškerého vyrobeného zboží a služeb (bez meziproductů), případně jako součet meziproductů, které se podílejí na přidané hodnotě.

„HDP zahrnuje zboží a služby, které jsou na trhu a výrobky nebo jsou produkovány vládními institucemi či neziskovými institucemi sloužícími domácnostem. Pro zjišťování míry růstu reálného HDP se používá HDP v běžných cenách oceněný v cenách předchozího roku. U takto očištěných cen převedených na úroveň referenčního roku není míra růstu ovlivněna cenovými pohyby. Reálný HDP na obyvatele získáme jako podíl reálného HDP a průměrného počtu obyvatel za daný rok na území státu. Zpravidla je používán jako ukazatel úrovně ekonomického blahobytu země tím, že měří průměrný reálný příjem v dané zemi“ (ČSÚ 2017).

Míru růstu objemu HDP získáme za pomoci procentní změny oproti předchozímu roku. V tabulce č. 10, kde výsledkem je průměrná meziroční změna za období 2005 – 2015. Silným ekonomickým růstem prochází Irsko a Slovensko, které v průměru ročně zvyšují svůj blahobyt o téměř 4 % oproti předcházející roku. Výsledky jsou samozřejmě ovlivněny ekonomickou krizí, se kterou se část zemí vypořádala lépe nežli jiné, a to včetně ČR, která si připisuje 2,45 % růstu za rok v průměru. Ekonomická recese zanechala největší stopy v Řecku, které společně s nucenými vládními reformami ročně ztrácí zhruba 1,81 %.

Tabulka 10 Meziroční růst HDP zemí EU

STÁT/ROK	1995	2005	2015	Meziroční změna 2005 –
Evropská unie (celkem)	20	24,8	26,5	1,07
Belgie	26,6	32,5	34,2	1,28
Bulharsko	:	4,2	5,7	2,97
Česká republika	10,1	13,5	16	2,45
Dánsko	37,1	44,4	45,3	0,85
Estonsko	5,5	11,1	13,3	2,46
Finsko	24,2	34,2	34,1	0,69
Francie	25,8	30,5	31,5	0,95
Chorvatsko	:	10,2	10,4	0,43
Irsko	:	39,3	49,3	3,97
Itálie	24,8	28	25,6	-0,33
Kypr	18,1	23,1	25,6	0,7
Litva	4	8	11,6	3,1
Lotyšsko	3,8	8,1	10,7	2,61
Lucembursko	53,4	75,9	80,8	2,86
Maďarsko	6,7	9,8	11	1,81
Malta	:	14,8	19,4	3,49
Německo	26,4	29,8	34,2	1,39
Nizozemí	29	36,3	38,7	1,37
Polsko	5	7,5	10,9	3,86
Portugalsko	13,7	16,6	16,6	-0,04
Rakousko	27,5	33,6	36	1,26
Rumunsko	3,7	5,1	7,2	2,91
Řecko	15	20,9	17	-1,81
Slovensko	6,6	9,9	14,1	3,97
Slovinsko	11,4	16,6	18	1,41
Spojené Království	23,1	29,8	31,1	1,37
Španělsko	17,9	23,5	23	0,75
Švédsko	28,5	37,8	41,7	1,67

Zdroj: vlastní zpracování, data: Eurostat (2016).

Nejvyšší životní úroveň v přepočtu na obyvatele dlouhodobě vykazuje Lucembursko, v roce 2015 již dosahuje 80,8 t. €. Další státem s vysokou životní úrovní obyvatel je Irsko (49,3 t.€) a Dánsko (4,3 t.€), zatímco obyvatelé v Bulharsku v průměru dosáhnou hodnoty 5,7 t. €.

HDP ve finančním vyjádření představuje hodnotu všeho, co bylo nově v zemi vytvořeno za sledované období, zpravidla rok nebo čtvrtletí. Nicméně nelze tento ukazatel vnímat jako přesný odraz ekonomického blahobytu, je zapotřebí vzít v potaz, že HDP nezahrnuje domácí neplacenou práci či velikost „šedé“ ekonomiky.

Gabriela Ivanco (2016) řadí „obecně do šedé ekonomiky činnosti, z nichž plyne příjem, který není hlášen příslušnému úřadu a není tak zdaněn. Ivanco dále upozornila, že podle

posledních statistik činí podíl šedé ekonomiky na hrubém domácím produktu České republiky zhruba 15 procent. Průměr Evropské unie je 18,6 procenta.“

Podle dalších zdrojů je však vliv šedé ekonomiky daleko významnější, odhady se různí a hovoříme např. u zemí OECD o rozmezí 14-16 % HDP. Vyšší míru přisuzují tranzitivním zemím, kam spadá i Česká republika a hodnotou 21-30 % HDP. U rozvojových zemí hovoříme o 35-44 % HDP. (IMF 2012)

Oficiální statistika je tímto vlivem lehce zavádějící s tím, že ekonomické dění je větší či menší měrou odehráváno na pozadí.

Činnosti domácností se v jistém ohledu blíží k šedé ekonomice, avšak do ní nespádají. Typické jsou činnosti jako vaření oběda nebo praní prádla či mytí oken. Do samotného HDP se tyto činnosti nezapočítávají, bohatství ve své podstatě zvyšují obyvatelům. Dochází tedy k umělému podhodnocení HDP zejména u zemí, kde jsou tyto činnosti obstarávány mimo trh.

Rovněž HDP jsou skryty ze své podstaty nepeněžitelné faktory. Těmi mohou být jak volný čas, tak i životní prostředí a vliv na jeho poškozování. Pokud zajdeme ještě dále, je nutné mít na paměti i nemožnost určit užitek, jsme schopni kalkulovat pouze se součtem vyprodukovaných statků a služeb za dané období.

Stále častěji s ohledem na finanční krizi a velikost sociálního státu s potřebou financování hovoříme o termínech státní, veřejný či vládní dluh. Jde o souhrn závazků vládních institucí a celkově veřejných orgánů země vůči věřitelům.

Veřejný dluh tvoří nakumulované deficity veřejných rozpočtů za uplynulá období. Chybějící objem peněz státního rozpočtu a veřejných financí včetně krytí veřejného dluhu je financováno zpravidla emisí dluhopisů. Pro analyzování veřejného dluhu je využíván ukazatel procentního vyjádření celkového státního dluhu v mil. EUR v poměru k HDP. Vývoj a současný objem veřejných dluhů k HDP sleduje tabulka č. 11. Vládně jednoznačný trend v rostoucím zadlužování a neschopností vlád korigovat své veřejné výdaje. Jsme svědky splácení dluhu dluhem, čímž se zvyšuje riziko nezaplacení pro věřitele, tudíž i ratingu, dle kterého se určují výše úroků pro daný stát – tím je stále obtížnější si vypůjčovat a splácet kumulují se dluh. S největšími potížemi se potýká Řecko, u kterého se výše dluhu vyšplhala na úroveň 177, 1 % vytvořeného HDP za rok 2015. Nutno konstatovat, že ani jedna země nehospodaří s přebytkem, nejnižší podíl dluhu vůči HDP tvoří v Estonsku (10,1) a Lucembursku (22,1), výrazně pod unijním průměrem 85 % se pohybuje ČR s 40,3 % dluhu/HDP.

Tabulka 11 Podíl veřejného dluhu na velikosti HDP zemí EU

STÁT/ROK	1995	2005	2015
Evropská unie (celkem)	:	61,5	85
Belgie	130,5	94,6	105,8
Bulharsko	:	26,8	26
Česká republika	13,6	28	40,3
Dánsko	:	37,4	40,4
Estonsko	8,2	4,5	10,1
Finsko	55,1	40	63,6
Francie	55,8	67,1	96,2
Chorvatsko	:	41,3	86,7
Irsko	78,6	26,1	78,6
Itálie	116,9	101,9	132,3
Kypr	47,8	62,8	107,5
Litva	11,5	17,6	42,7
Lotyšsko	13,9	11,7	36,3
Lucembursko	8,6	7,5	22,1
Maďarsko	84,3	60,5	74,7
Malta	34,4	70,1	64
Německo	54,7	67	71,2
Nizozemí	73,6	49,3	65,1
Polsko	47,6	46,4	51,1
Portugalsko	58,3	67,4	129
Rakousko	68	68,6	85,5
Rumunsko	6,6	15,7	37,9
Řecko	99	107,4	177,4
Slovensko	21,7	34,1	52,5
Slovinsko	18,3	26,3	83,1
Spojené Království	45,2	40,1	89,1
Španělsko	61,7	42,3	99,8
Švédsko	69,5	48,9	43,9

Zdroj: vlastní zpracování, data: Eurostat (2016).

Posledním analyzovaným údajem je příjmová nerovnost uvnitř Evropské unie. Měřit ji můžeme za pomoci Giniho koeficientu. Vždy se pohybujeme mezi dvěma absurdními situacemi, první je země, kde jsou příjmy všech občanů stejné, tedy naprostá rovnost a hodnota zde dosahuje koeficient hodnoty 0. Druhá ryze hypotetická představa země, kde jediný občan získává veškeré příjmy a hodnota nerovnosti dosahuje koeficient 100. Dle této logiky je snaha vlád zemí, aby se příjmové nerovnosti, které lze vnímat jako pomyslné nůžky mezi příjmově bohatšími a chudšími stále více neotevíraly. Největší příjmové nerovnosti, nejvíce otevřené jsou nůžky ve Spojeném Království s hodnotou 38, následované Lotyšskem, kde dosahuje míra nerovnosti 36. Příjmově jsou si nejbližší občané Slovinska (24,9

koeficient), mezi příjmově vyrovnanější státy patří i Česká republika s hodnotou koeficientu 26,4.

Tabulka 12 Příjmová nerovnost v zemích EU – Giniho koeficient

STÁT/OBDOBÍ	2005 – 2013
Belgie	33,1
Bulharsko	34,3
Česká republika	26,4
Dánsko	26,9
Estonsko	32,7
Finsko	27,8
Francie	31,7
Chorvatsko	33,6
Irsko	32,1
Itálie	35,5
Kypr	:
Litva	32,6
Lotyšsko	36
Lucembursko	:
Maďarsko	28,9
Malta	:
Německo	30,6
Nizozemí	28,9
Polsko	32,8
Portugalsko	:
Rakousko	30
Rumunsko	27,3
Řecko	34,7
Slovensko	26,6
Slovinsko	24,9
Spojené Království	38
Španělsko	35,8
Švédsko	26,1

Zdroj: vlastní zpracování, data UNDP Human Development Reports (2016).

* údaje pro Kypr, Lucembursko, Maltu a Portugalsko nejsou k dispozici

Při hodnocení koeficientů je zapotřebí vzít v potaz rovněž veřejné sociální výdaje, zjednodušeně rozsah sociálního státu. Avšak vyvodit jasný vztah mezi velikostí welfare state a příjmovou nerovností nebyl prokázán a podložen objektivními daty. Rovněž nelze hovořit o

definovaném vztahu mezi příjmovou nerovností a ekonomickou svobodou, a to i podle řady studií provedené Heritage Foundation a Fraser Institutem (2016).

Příjmová nerovnost je jedním z hlavolamů sociálního státu, ten za cenu rozsáhlých sociálních transferů některých evropských států se snaží tuto nerovnost zmírnit či odstranit. To, že příjmové nerovnosti a jejich růst v kapitalistických zemích povede ke komunistické revoluci, předpokládal Karel Marx, a tudíž by měl i sociální stát této hrozbě čelit. Z předešlých ekonomických grafů však nelze vyvodit příčinný vztah mezi rozsahem sociálního státu a příjmovou nerovností.

Tendence v zemích EU jsou různorodé a odvíjejí se zpravidla z historických poměrů, současné ekonomické situaci země, ovlivněny aktuálním hospodářským cyklem, a to vše pod hlavičkou vlády, která má svůj politický názor na vedení a směr státu, včetně jeho hospodaření, a tudíž i rozsahu sociálního státu. Demografické a ekonomické ukazatele a analýzy v ruku v ruce přináší rozdíly, které nám osvětlují neduhy rozšířeného sociálního státu v podobě Řecka a dalších zemí. S faktem prodlužování střední délky života a zároveň s nízkou porodností, kdy hovoříme o stacionární, či degresivní společnosti se týká většiny zemí EU. Společně s nízkou mírou růstu HDP a zvyšujícím se státním dluhu, je tato situace začarovaným kruhem nejednoho státu EU. Negativní projevy zaznamenáváme u zemí s tendencí více zasahovat do ekonomiky a sociální oblasti, které poté dosahují často nižší životní úrovně i slabšího ekonomického růstu při vyšší míře nezaměstnanosti. Satisfakcí jim budiž vyšší příjmová rovnost obyvatel, ovšem tento princip se rovněž nepotvrdil. Viníka této situace je však zapotřebí spíše v samotném sociálním státu a jeho rozměru, a nikoliv ho svalovat pouze na globalizaci a její dopady.

5 BUDOUCNOST SOCIÁLNÍHO STÁTU – JEHO MODERNIZACE?

Cesty z aktuální krize sociálních států jsou k vidění po celém světě, některé státy jsou úspěšnější a jiné méně. Nutno podotknout, že je zapotřebí rozlišit krátkodobou cestu s relativně rychlým efektem – příkladem jsou různé daňové reformy s vyšším zdaněním a výběrem do veřejného rozpočtu. Jiné země se vydávají směrem restrukturalizací státních výdajů s omezením právě sociálních výdajů ve prospěch výdajů na znalosti.

Další a nemalá část států se přiklání k aktivní cestě, která vyžaduje (neustále) zvyšování ekonomické výkonnosti. Jinde se hledá kompromis na rozpadající se tradiční „smlouvu“ mezi trhem a veřejným sektorem o podílení se na financování sociálního státu privatizacemi a větší kapitalizací veřejného sektoru (Pick, 2009).

Ovšem tyto cesty nejsou žádným konceptem, natož dlouhodobým a udržitelným řešením fungování sociálního státu po stránce ekonomické ani sociální.

Při hledání východisek ze současné krize modelu welfare state se dostáváme k pojmu modernizace sociálního státu. Modernizace lze vnímat jako soubor jistých opatření, mající za úkol redukovat sociální napětí mezi veřejnou sférou a trhem se snahou posílit sociální kontrakt. Cílem je postupné snižování nároků občanů na objem na objem sociálních dávek a sociálního státu jako takového, samotní zaměstnanci poté převzou odpovědnost za zbylé financování na sebe.

5.1 MODERNIZACE SOCIÁLNÍHO STÁTU PODLE SMUTKA

Při snaze o modernizaci sociálního státu v rámci snižování sociálních nároků a soc. práv občanů navrhuje Smutek (2005) tři základní způsoby, které lze zároveň uplatňovat a kombinovat mezi sebou.

- Upravení (zprísňení) podmínek pro přiznání nároků – např. zprísňení pravidel v podobě prodloužení minimální doby placení pojistného. Vyšší efektivnost a přehlednost vyplácení dávek potřebným. Větší adresnost osob, pro které jsou dávky určeny – definice opravdu potřebných,
- Zastropování a omezení výše přiznaných dávek – např. určení maximální výše dávky pro příjemce,
- Omezení doby, po kterou jsou dávky vypláceny – např. prodloužení věkové hranice pro nárok výplaty starobní penze.

Autor dále zmiňuje důležitost flexibilizace práce, respektive flexibilní pracovní sílu. Tu lze chápat jednak s ohledem na vzdělání s očekávanou vyšší pružností změny svého zaměstnání a rovněž ve smyslu typu pracovních smluv, které jsou uzavírány (Smutek, 2005).

Vzdělávání z pohledu zaměstnance představuje větší flexibilitu a výběr zaměstnání, pro zaměstnavatele se stává takový člověk více žádoucí, z hlediska rychlejšího zaučení či využití předchozích zkušeností zaměstnance.

Primárně je žádoucím jevem flexibilní pracovní síla, je však dobré si uvědomit i její stinné stránky. Keller (2005) v souvislosti s typem uzavíraných pracovních smluv uvažuje o dvou efektech, které s sebou flexibilní práce přináší. První obavou je trend uzavírání krátkodobých nebo dílčích smluv na místo plnohodnotného pracovního poměru. Druhé riziko plyne z tendence volnějších vztahů firmy a jejich samostatných subdodavatelů a dodavatelů na úkor formálního zaměstnaneckého vztahu de facto na způsob tzv. Švarc systému.

Rizika plynoucí z flexibilní pracovní síly se tímto přesouvají ze zaměstnavatele na zaměstnance v případě snížení poptávky po jeho službách či zboží. Negativním efektem je však postížen i sám systém, který opticky snižuje míru zaměstnanosti, respektive nezaměstnanosti.

5.2 MODERNIZACE SOCIÁLNÍCH VÝDAJŮ PODLE KELLERA

V rámci modernizace sociálních výdajů je zapotřebí více zapojit samotné obyvatele sociálního státu, a tedy i změnu v přesunutí jeho financování na další subjekty a zejména pak zaměstnance. Keller (2005) nastiňuje způsoby, jak by takové zapojení občanů na financování sociálního státu mohlo vypadat:

- Daňová modifikace, nejvyšší příjmová skupina podléhá rovné dani z příjmu, a to včetně dalších daňových úlev. Částečné či plné daňové osvobození příjmů z podnikání,
- Snížení vedlejších mzdových nákladů, zejména příspěvků na povinné pojištění pracovní síly zaměstnavatelů (superhrubá mzda),
- Aktivní tlak ze strany států směrem na rostoucí úlohu soukromého pojištění, tak aby nároky na jeho financování nebyly hrazeny z výběru daní vyšších příjmových skupin či zisků zaměstnavatelů.

Budoucnost udržitelného sociálního státu je spojena se sociální politikou kladoucí důraz na posunutí stávající hranice odpovědnosti jednotlivce a státu. Jinými slovy posílit občanskou odpovědnost a nezávislost. Usnadnit plnění sociálních požadavků občanů tím, že určité služby musí být zpoplatněny a okruh placených služeb je zapotřebí rozšiřovat. Zároveň je třeba, aby vzrostla iniciativa spojená se vznikem nestátních sociálních subjektů pro zajištění efektivnějšího vynakládání prostředků určených na sociální účely. Důležité je rovněž nalezení rovnováhy a jistých východisek všeobecně ve vztahu mezi přístupy sociálními a ekonomickými, velikostí a typem sociálních dávek a mezi zaměstnaností (včetně výdělku), mezi rozhodováním (nadřazováním) politickým a ekonomickým, mezi trhem a státními zásahy, rozsahem a velikostí sociálních dávek vs. velikostí daní, sociální politikou adresnou či univerzalistickou (Smutek, 2005).

Smutek (2005) přichází s pojmem post-welfare state. Tímto bývá označován novodobý sociální stát, s garancí pouze základních sociálních jistot a podporou jednání a sociálního chování občanů. Tedy značí odklon státu jako hlavního garanta a zprostředkovatele široké sociální péče. Tuto transformace lze vnímat jako změnu role a úlohy státu v sociální politice, a nikoliv jako jeho zeslabení. Role státu je naopak posilována a alokována tam, kde je stát nezastupitelný, hovoříme tedy o účelnosti a efektivnosti mezi soukromým a veřejným sektorem. Stát se posouvá do role podporovatele soukromých aktivit vedoucích k žádoucím sociálním aktivitám a zeslabuje se tím jeho role garanta přímého poskytovatele sociální politiky.

Tímto krokem se posouváme blíže kýženému efektu, který má za cíl rozšíření možností a zkvalitnění služeb pro uživatele sociálních potřeb při soupeření o uspokojení těchto potřeb mezi poskytovateli. Převádí se zde základní tržní principy do veřejného sektoru, konkrétně u poskytování sociálních služeb.

5.3 AUTORŮV NÁVRH REFORMY SOCIÁLNÍHO STÁTU

Samotnému návrhu autora přechází rozbor vlivu rozsahu sociálního státu z několika hledisek. V potaz vedle ekonomického a sociálního rozměru i politický a kulturní dopad. Snahou je modernizace welfare state v podobě odstranění. Po ekonomické stránce je žádoucí zastavit rozšiřování sociálního státu s ohledem vliv zpomalení hospodářského růstu. S velikostí sociálního státu rovněž roste tlak na zvyšování daní na jeho financování, druhotným efektem této neefektivnosti je snížení objemu investic firem a úspor či spotřeby občanů – to opět vede k dalšímu zpomalování ekonomiky. To nás přivádí ke staré křižovatce

názorů na státní zásahy do ekonomiky, zda jsou nezbytnou součástí trhu nebo neslučitelným zásahem do neviditelné ruky trhu. Hlavním měřítkem je čas a ten ukazuje, že s objemem restrikcí trhu a bohatým rozvětveným sociálních programem se zmenšuje motivace k podnikání i práci. Svůj díl k rostoucím výdajům na sociální politiku přikládají i jevy jako dobrovolná nezaměstnanost nebo demografické stárnutí obyvatel s převládajícím regresivní typem společnosti. Vysoké očekávání obyvatel a snaha se zalíbit občanům jde opačným směrem podporuje, kdy podporuje růst sociálního státu. Jednou z cest, která se nabízí je zavést tržní podmínky do státního sektoru spojenou s větší efektovou fungování a financování bez zásadního vlivu na jeho dostupnost a kvalitu. Všechny potřebně změny lze uvést v chod pouze za podpory intelektuálního klima. To se s postupným rozrůstáním sociálního státu stává více závislým na státu na úkor vlastní odpovědnosti a samostatnosti jedince a významu rodiny.

Při tvorbě návrhu reformy sociálního státu je zásadní otázka, čeho má samotná reforma dosáhnou, jinými slovy, jaký má být očekávaný výsledek zásahů do společnosti. Vycházíme z bodu A, který odráží historickou a současnou mentalitu občanů, bere v potaz rovněž ekonomické možnosti státu s ohledem na aktuální stav a výhled do budoucna. Reforma, respektive očekávaný cílový stav společnosti po sociální a ekonomické stránce je jistým kompromisem a výsledek vždy s jistotou nebude jednohlasným přáním všech občanů. V samotných reformách a posléze odkazu sociálního státu jsou vidět podobnosti typu sociálního státu popsaného Andersenem a Titmussem v první kapitole práce. Po vystřízlivění ze zlaté éry welfare state z důvodu krizí sociálního státu s ohledem na demografický vývoj ekonomickou situací států EU je zřejmé, že se více osvědčuje cesta větší volnosti trhu bez svázanosti státními zásahy do sociální oblasti, které s sebou nesou daň vyšší nezaměstnanosti, nižší dynamiky či tvorbu závislosti na sociálních dávkách. Pakliže jsme zastánci státního přerozdělování a tvorby rovných podmínek s rozvětvenou základnou sociálních jistot, pak ani tyto argumenty nejsou nic platné. Narážíme zde na problém, kdy zájmové skupiny mají jistou sílu a jsou schopny protlačit svůj záměr v „zájmu ostatních“. Sociální stát dává do rukou moc politikům a úředníkům ovlivňovat či dalším zájmovým skupinám typu odborů ovládat životy občanů.

Posílení seberealizace, prostřednictvím svobodnějších pravidel a byrokratické zjednodušení v rámci nastartování dynamické ekonomiky při opětovném převzetí sociální funkce rodiny od státu a jejich úředníků.

Příkladem úspěšné reformy s transformací ekonomické a sociální politiky budiž Irsko, které při nižších sociálních transferech a svobodnějším trhu výrazně snížilo zaměstnanost. V průzkumu evropských zemí s nejsvobodnější ekonomikou obsadilo Irsko druhou pozici za Švýcarskem se ziskem 77,3 bodů ze sta. Tato země tak pokračuje v ekonomických reformách od roku 1980, kdy za dobu deseti let vypsela z převážně zemědělského státu ve vyspělou ekonomiku s růstem o 80 %. Vládní příjmy jsou tvořeny zejména výběrem nepřímých daní a poplatků, kdy spotřební daně na víno, tvrdý alkohol a tabákové výrobky a pohonné hmoty jsou jedny z nejvyšších v EU, a naopak přímé daně jsou nejnižší. Pokud vezmeme v potaz celkové daňové zatížení Irska, netvoří ani 30 % HDP. Je zatím nízká daň ze zisku, aktuálně pouze činí 12,5 % po reformě z roku 2003 (původně 16 %), odvody zaměstnanců tvoří v součtu od 7 až 7,6 % hrubé mzdy a dalších 10,5 % odvede za jejich práci zaměstnavatel. Pro DPH slouží hned tři snížené sazby ve výši 4,8 %, 9 % a 13,5 %, základní sazba má hodnotu 23 %. Jako průhledný a jednoduchý je shledáván Irský daňový systém (Holanová, 2017).

Tyto údaje pouze dokládají, že sociální stát spíše problémy způsobuje, nežli řeší.

V hodnocení ČR se meziročně snížila zejména oblast pracovní svobody, na vině je více faktorů, hlavní roli lze přičíst větší regulaci trhu práce ze strany států. V bodové škále za sledované období od roku 1995 dosáhl pokles jen těžko uvěřitelných 33,4 % (Holanová, 2017).

Autor se zaměřuje na sociální stát budoucnosti s cílem efektivnější fungování a větší samostatnosti jednotlivce a jeho odpovědnosti. Metoda je pracovně nazvána „direktivně liberální“. Název si na první pohled může protiřečit a být matoucí pro čtenáře. Zvolená kombinace slov je záměrně zvolena a je přesným pojmenováním dané metody. Cesta liberálně direktivní je založena na postupných vládních reformách s cílem navrátit větší svobodu a s tím spojenou zodpovědnost občanů do vlastních rukou. Hlavní úskalí této metody je institucionální prostředí a intelektuální klima zastoupené zájmovými skupinami, které stojí v cestě k její realizaci. Při tvorbě této metody posloužil jako námět model „libertariánského paternalismu“, od autorů knihy Nudge, která jde cestou svobodné volby lidí, kde sám občan má možnost a právo se účastnit jako vynechat sociálních programů. Paternalistické hledisko zde zastupuje stát tím, že vláda může pouze nasměrovat volbu lidí směrem, která má zlepšit jejich život.

5.3.1 DIREKTIVNÍ LIBERALISMUS

Cesta direktivně liberální v sobě zahrnuje direktivu ze strany státu, která vede k většímu liberalismu sociální politiky a potažmo i samotných občanů. Zásadní je zde správné načasování a provedení reforem, které ovšem budou narážet na různé zájmové skupiny.

Jako vzor mohou posloužit úspěšné ekonomické reformy provedené ministry financí na Novém Zélandu nebo v již vše zmiňovaném Irsku, jak podotýká autor Šíma (1999): je zapotřebí brát v potaz, že reformy sociálního státu a zejména důchodová reforma bude probíhat delší časový úsek. Směr reforem cílí na trh práce a jeho liberalizaci, stejně jako na značné omezení a minimalizaci sociálních dávek vedoucí k větší transparentnosti a přehlednosti. Důležité jsou rovněž reformy zdravotnictví a školství za pomoci privatizace dojde ke zlepšení kvality nabízených služeb.

Svou roli by měl stát rovněž utlumit na poli trhu práce, zrušením zákoníku práce se soukromě pracovní právo vrátí na pole vyjednávání mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Případné spory by řešil primárně dohodnutý soukromý arbitr, případně stát pro zajištění dodržování, resp. vynucování pracovně právních smluv. Snahou těchto opatření je pružnější trh práce. Otevírají se tím lepší vyjednávací podmínky, které jsou nabízeny pro ženy, které mají šanci vykompenzovat vyšší riziko mateřské dovolené zaměstnavateli, kdy za dosavadních podmínek je raději nepřijmou. Dostáváme se k otázce dětské práce, ta byla historicky odstraněna rozvojem kapitalismu, aktuálně je upravena zákonem, pokud se povede zrušit zákoník práce, je možné ošetřit tento typ práce za pomoci trestního zákoníku.

Sociální politika a konkrétně objem sociálních dávek je zapotřebí zredukovat a systém zjednodušit a více zpřehlednit. Snahou je vrátit sociálním dávkám smysl, pro které byly určeny, poskytovat je skutečně potřebným lidem. Za ty lze považovat postižené ať tělesně či mentálně a nezletilým občanům. Tím dojde k ponechání překonat své problémy vlastními silami nebo prostřednictvím dobrovolného pojištění či za pomoci rodiny, čímž se opět zvedne její sociologický význam na úkor státu, případně zapojením občanů prostřednictvím dobrovolných organizací.

5.3.1.1 *Negativní daň*

Předejítím sociálních nepokojů ve společnosti, které by moha tato reforma vyvolat lze stanovením určité výše životního minima pro občany. Motivující prostředí na poli životní minima může přinést tzv. negativní daň, jejím propagátorem byl Milton Friedman. Tento systém má motivovat k práci i ty občany, kterým se doposud vyplatilo pobírat sociální dávky.

Negativní daň funguje na bázi progresivního daňového systému, kde občané s příjmem pod stanovenou hranici sami neodvádí žádné daně z příjmu a čerpají od vlády prostředky. Občané, kteří neplatí daně, dostanou příspěvek odvislý od svých příjmu a stanovené hranice. Pokud příjmy převyšují určenou hranici, zaplatí již daň z příjmu za část nacházející nad zvolenou hranici.

V praxi by to vypadalo následovně, v první řadě dojde k nastavení parametrů státem. Ten určí hranici životního minima, dále pak tzv. standardního příjmu a výše daně z příjmu (jednotnou či progresivní). Životní minimum bude sloužit jako záchranná brzda pro obyvatele bez příjmů. Standardní příjem je hranicí, od které se bude příjem zdaňovat, v případě nižších příjmů, nežli je stanovená výše, nebude jednotlivec odvádět žádnou daň a bude naopak dostávat proporční dávku ke svému příjmu až do stanovené výše určeného standardního příjmu. V podmínkách ČR by částky mohly vypadat následovně: životní minimum ve výši 3 tisíc Kč, standardní příjem 15 tisíc Kč hrubého příjmu a jednotná daňová sazba 15 % z příjmu.

Tabulka 13 Příklad negativní daně v ČR

Příjem	Výpočet	Odvod daně	Výše dávky	Celkový příjem
0 Kč	$(0 - 15\,000) * 0,15$	0 Kč	3 000 Kč	3 000 Kč
5 000 Kč	$(5\,000 - 15\,000) * 0,15$	0 Kč	1 500 Kč	6 500 Kč
10 000 Kč	$(10\,000 - 15\,000) * 0,15$	0 Kč	750 Kč	10 750 Kč
15 000 Kč	$(15\,000 - 15\,000) * 0,15$	0 Kč	0 Kč	15 000 Kč
20 000 Kč	$(20\,000 - 15\,000) * 0,15$	750 Kč	0 Kč	19 250 Kč
100 000 Kč	$(50\,000 - 15\,000) * 0,15$	15 000 Kč	0 Kč	85 000 Kč

Zdroj: vlastní zpracování.

5.3.1.2 Reforma důchodového systému

U důchodové reformy se nabízí jednoduchá cesta v podobě povinného pojištění, pokud bude vláda direktivní směrem k občanům, hlavní benefit by z toho měly důchodové fondy. Kýžený efekt má podobu svobodné volby na základě preferencí jednotlivce, jak se zajistí, případně zda bude spoléhat na sociální dávku – negativní daň. Staří je předvídatelná událost a každý jednotlivec se zařadí, jak nejlépe uzná za vhodné, zda upřeností budoucí spotřebu před současnou či naopak a nepotřebuje radit od politiků a úředníků o svých preferencích. Důležité je správně provedení této reformy, která má trvání několik desetiletí. Proces přechodu je charakteristický postupným (proporčním) snižováním důchodů až k poslední generaci, která platila důchodové daně. Tím by vznikl dostatečný prostor pro převzetí větší zodpovědnosti spojené se spořením a přípravou na stáří. Transformaci důchodové reformy lze urychlit za

použití státních příjmů z privatizací školství a zdravotnictví. Výhodou v podobě zjednodušení pravidel a výplaty sociálních dávek dojde k ušetření významných prostředků spojených s výplatou sociálních dávek a výběrem daní, kdy postačí pouze daňové přiznání. Je zapotřebí počítat s politickou neochotou prosadit reformu přes tlak zájmových skupin ze strany důchodců či svobodných matek.

5.3.1.3 Reforma zdravotnictví a školství

Dostáváme se k reformám zdravotnictví a školství, které rovněž souvisí se sociálním státem a zapadají do jeho reformy za použití direktivního liberalismu. Docílit větší efektivity jde za pomoci převzetí tržních principů, cestou privatizace (kompletní) zdravotnictví včetně pojišťoven a školství. Konkurenční boj povede ke snaze efektivněji vynakládat se zdroji, dojde rovněž ke zkvalitnění služeb pro jejich uživatele, to platí všeobecně o zavedení tržních principů od sektoru zdravotní jako školství. Na druhou stranu je zapotřebí zajistit dostupnost zdravotního pojištění pro starší občany (důchodce), občany s nižším příjmem (pod stanovenou hranici) a zdravotně postižené státem. U privatizace školství se opět necháme inspirovat návrhem Milтона Friemana a zavedením kuponového systému, stát zde poskytuje občanům kupon, ten mohou rodiče, případně studenti nad 18 let použít na zaplacení školného pro svého potomka, resp. pro vlastní studium na vysoké škole.

5.4 VLIVY PROSTŘEDÍ NA ZMĚNY V SYSTÉMU

Pokud zamýšlíme provést změny v dosavadním fungování sociálního státu, je vhodné na jakých základech a z čeho vychází motivy a činy jednotlivých aktérů na poli demokratické společnosti. Užitečné poznatky o chování a rozhodování voličů, zájmů politiků, úředníků nebo odborů získáme pohledem ekonoma na politologii. Tento přístup přináší Škola veřejné volby pod označením metodologický individualismus (Špalek, 2011).

V zájmu veřejného blaha se úředníci s politiky rozhodují pouze ideologicky, ve skutečnosti je chování těchto jedinců stejné jako u všech neveřejných osob – konají a jednají ve snaze maximalizace vlastního užitku.

Vlastní zájem až na prvním místě je primárním motivem rozhodování o velikosti sociálního státu, přerozdělování veřejných prostředků atd. Znalost zájmů zájmových skupin může posloužit k predikci budoucího vývoje, a tedy i podoby sociálního státu.

Motivace voliče jít odevzdat svůj hlas naráží hned na několik bariér, kdy pomyslným sítím projde jen určitá část z nich a podle toho vypadá i volební účast, která má sestupnou tendenci. Prvním a zásadní kamenem úrazu je minimální možnost ovlivnit něco jedním hlasem, kterým

každý volič disponuje. Při rozhodování voliče, komu odevzdá svůj hlas, se setkáváme s pojmem racionální ignorace. Ta řeší nepoměr mezi užitekem a nákladem v podobě zjišťování detailních informací programu všech stran a kandidátů a ke slovu se opět dostává maximalizace vlastního užítku. V dnešních podmínkách státního přerozdělování jde o utlačování menšiny většinou. Většinu tvoří důchodci, příjemci sociálních dávek, všeobecně lidé s nižším příjmem nebo státní zaměstnanci. Menšinu zastupují občané - daňový poplatníci ze střední a vyšší příjmové skupiny (Špalek, 2011).

Snahou politiků je uspět na bojišti politických stran a získanou moc, si chtějí udržet i nadále. Politickohospodářský kolorit ovšem nahrává záměrům odložit nepopulární řešení na povolební období nebo nástupcům, kteří jsou zvoleni, a naopak jsou tendence na výdajovou složku se snahou se zalíbit potencionálním voličům. Podle této teorie zde platí vztah, kdy s rostoucím počtem voleb současně roste i neochota prosazovat restriktivní opatření a sílí zájem o získání voličů za pomoci výdajové stránky rozpočtu, efektem je rozšiřování sociálního státu.

Rovněž úředníci nejsou zastánci užšího sociálního státu ba naopak, pod záštitou veřejného blaha a zájmu (vlastního) disponovat s větším rozpočtem, a tudíž i mocí a společenským statutem. Hovoříme rovněž o maximalizaci vlastního užítku u této zájmové skupiny.

Odbory v rámci vlastního užítku získávají moc a s ní spojené výhody většího tlaku na politiky, potažmo úředník. Fungováním na principu nátlakové skupiny si odbory pod záštitou ochrany zaměstnanců zajistily legislativní fungování a spolurozhodují o pracovně právních smlouvách zaměstnanců včetně jejich podmínek. Paradoxně fungování odborů na místo zjednodušení spíše omezuje a reguluje vztah firmy s jedinci.

Pravdou je, že současná shora řízená sociální politika s rozvětveným sociálním státem je odkazem vlastní společnosti a není proti vůli většiny obyvatel, jinak by jen stěží mohl udržet. Teprve až se lidé ztotožní s myšlenkou svobodné společnosti, může mít podobná změna současného stavu fungování sociálního státu šanci na úspěch.

Jistou novinku a chuť po změně přináší Karel Janeček se svým projektem Demokracie 21 (D21), který má přinést větší efektivitu do kolektivního rozhodování. Algoritmus je velice jednoduchý, každý volič disponuje dvojnásobkem počtu hlasů, než je počet vítězných možností. Při volbě lze využít i negativního hlasu pro dosažení přesnějších preferencí. Poměr kladných a záporných hlasů je vždy v poměru 2:1. Tento přístup tedy lze aplikovat jak ve státním sektoru, tak v tržních podmínkách firem nebo v osobním životě při volbě dovolené.

Smyslem platformy D21 je v efektu zvýšit sociální užitek volby jednotlivce, tím, že s výsledkem je spokojeno větší procento obyvatel.

ZÁVĚR

Současný vyspělý svět stojí před jednou ze zásadních otázek ohledně budoucnosti sociálního státu. Civilizační výzvy v podobě demografického stárnutí, technické revoluce a globalizace zvyšují objem prostředků vázaných na sociální stát. Zároveň sílí názorové tendence opačným směrem, k oslabení státu blahobytu.

Soudobá společnost se musí vypořádat se složitým problémem, který spočívá v zajištění spravedlnosti a mírou svobody s vlastní odpovědností a zajištěním a garantováním sociálních jistot v míře zajišťující důstojný život. Na pomyslné misky vah vstupuje problematika demografického stárnutí obyvatel, rostoucí náklady na chod sociálního státu, soukromá iniciativa obyvatel a riziko jeho útlumu.

Jednotlivé státy se pouze blíží modelovým případům, teorie pracuje s čistými typologiemi sociálních státu, v realitě se však jedná o jistý mix typů. Krize zasahují všechny typy států blahobytu, na krize ekonomického rázu a legitimacy jsou více náchylné pro sociálně zaměřené státy. V kontextu demografických změn v populaci, která stárne, se stále častěji setkáváme s regresivním typem populace v ekonomickém pojetí věkových skupin.

Analýzou socioekonomických ukazatelů jen stěží můžeme hovořit o ekonomické udržitelnosti současného sociálního státu s ohledem na stárnutí obyvatel a současném tempu zadlužování vlád jednotlivých zemí EU.

Řešení se může nalézat v modernizaci státu blahobytu, při převzetí zodpovědnosti občanů s přípravou na své stáří dle vlastních preferencí namísto pouhého spoléhání se na stát. Zavedením tržních principů do veřejného sektoru pomůže vyvinout konkurenční tlak a bude mít pozitivní vliv na kvalitu nabízených služeb. Zavedením negativní se docílí větší efektivity a transparentnosti výplaty sociálních dávek, rovněž se sníží dobrovolná nezaměstnanost a pracovat se opět vyplatí. Reformu formou privatizace si zaslouží obory zdravotnictví i školství, kde efektivnější vynakládání se vzácnými zdroji a konkurenční prostředí pomůže zkvalitnit tyto služby občanům.

V rámci maximalizace vlastního užitku všech jedinců včetně zájmových skupin podle Školy veřejného užitku, bude mít reforma v předložené podobě jen malou šanci na prosazení.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- [1] ARNOLDOVÁ, A., 2004. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení – I. část. 2.* rozšířené vydání. Praha: Karolinum. 376 s. ISBN 978-80-246-1393-2.
- [2] DUBEN, R., 1994. *Stát blahobytu.* 1. vydání. Praha: Ediční oddělení VŠE. 188 s. ISBN 80-7079-016-4.
- [3] HOLMAN, R. a kol., 2005. *Dějiny ekonomického myšlení.* 3. vydání. C. H. Beck, Praha. ISBN 978-80-7400-641-8.
- [4] KACZOR, P., 2013. *Trh práce, pracovní migrace a politika zaměstnanosti ČR po roce 2011.* 1. vyd. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1930-2.
- [5] KALIBOVÁ, K., 2002. *Úvod do demografie.* Druhé vydání. Praha: Karolinum. 52 s. ISBN 802-46-0222-9.
- [6] KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z., VODÁKOVÁ, A., 2009. *Demografie (nejen) pro demografy.* Třetí vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 241 s. ISBN 978-80-7419-012-4.
- [7] KELLER, J., 1992. *Nedomyšlená společnost.* 4. vydání Brno: Doplněk. 128 s. ISBN 80-7239-091-0.
- [8] KELLER, J., 2005. *Soumrak sociálního státu.* Praha: Sociologické nakladatelství. 160 s. ISBN 978-80-7419-017-9.
- [9] KELLER, J., 2000. *Vzestup a pád středních vrstev.* Praha: Sociologické nakladatelství. 124 s. ISBN 80-85850-95-8.
- [10] KLUFOVÁ, R., POLÁKOVÁ Z., 2010. *Demografické metody a analýzy: demografie české a slovenské populace.* První vydání Praha: Wolters Kluwer Česká republika. 306 s. ISBN 978-80-7357-546-5.
- [11] KOSHIN, F., 2005. *Demografie poprvé.* 2. vydání. Praha: VŠE. ISBN 80-245-0859-1.
- [12] KREBS, V. a kol., 2010. *Sociální politika.* Wolters Kluwer, Česká republika. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
- [13] MALTHUS, T. R., 2002. *Esej o principu populace.* Brno, Zvláštní vydání. ISBN 80-85436-80-9.

- [14] MLÁDEK, J., 2006. *Demografická analýza Slovenska*. První vydání Bratislava: Univerzita Komenského. 222 s. ISBN 80-223-2191-5.
- [15] PICK, M., 2009. *Stát blahobytu, nebo kapitalismus?* 1. vydání. Jihlava: Grimmus. 192 s. ISBN 978-80-902831-4-5.
- [16] RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-01-6.
- [17] SMUTEK, M., 2005. *Sociální stát – úvod do studia*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus. s. 136. ISBN 80-7041-691-2.
- [18] ŠÍMA, J., 1999. *Roger Douglas: tvůrce nejúspěšnější hospodářské reformy XX. století*. 1. vyd. Praha: Liberální institut. ISBN 80-90227-07-4.
- [19] ŠPALEK, J., 2011. *Veřejné statky: teorie a experiment*. V Praze: C.H. Beck. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-353-0.
- [20] VYSTOUPIL, J., TARABOVÁ, Z., 2004. *Základy demografie*. Brno: Masarykova univerzita. 1.vyd. 150 s. ISBN 80-210-3617-6.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

- [21] ESPING-ANDERSEN, G., 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton : Princeton University Press. 248 s. ISBN 0-691-09457-8.
- [22] von HAYEK, F., 2006. *The Meaning of the Welfare State*. In PIERSON, Christopher & CASTLES, Francis, G. (eds). *The Welfare State Reader*, 2nd Edition. Cambridge: Polity Press. s. 90-106. ISBN 0-745-63555-5.
- [23] PIERSON, Ch., 2006. *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Cambridge: Polity Press. 273 s. ISBN 0-745-63520-2.
- [24] EUROSTAT. *Demography and migration. Population*. [online]. [cit. 2016-03-21]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>

Seznam použitých internetových zdrojů

- [25] ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *Starobní důchody*. [cit. 2016-01-6]. Dostupné z: <<http://www.cssz.cz/cz/duchodovepojisteni/davky/starobni- Duchody.htm>>
- [26] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Metodika*. [online]. [cit. 2015-05-6]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/xz/metodika>>

- [27] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Míra nezaměstnanosti*. [online]. [cit. 2017-01-25]. Dostupné z: <<https://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tipsun20>>
- [28] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Reálná míra HDP*. [online]. [cit. 2017-01-25]. Dostupné z: <<https://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tsdec100>>
- [29] DOPORUČENÍ RADY K NÁRODNÍMU PROGRAMU REFORM ŮR NA ROK 2014, STANOVISKO RADY KE KONVERGENČNÍMU PROGRAMU ČESKÉ REPUBLIKY Z ROKU 2014 [online]. [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/csr2014_czech_cs.pdf>
- [30] FINANCE. *Daně a mzda*. [online]. [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <<http://www.finance.cz/dane-a-mzda/dane-v-cr-a-v-eu/dane-v-eu/dane-v-irsku/>>
- [31] GWATNEY, J. D., LAWSON, R. *The Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report* [cit. 2015-10-6]. [online]. Dostupné z: <<http://www.fraserinstitute.ca/shared/readmore.asp?sNav=pb&id=789>>
- [32] HECLÓ, H. *Toward a New Welfare State*. In FLORA, Peter, HEIDENHEIMER, Arnold (ed). *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1981, s. 383-406. ISBN 0-878-55920-5.
- [33] HOLANOVÁ T. *Nový žebříček ekonomické svobody*. [online]. [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <<https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/novy-zebricek-ekonomicke-svobody-cesko-se-umistilo-nejlepe-v/r~600eca64c90711e5a8d7002590604f2e/>>
- [34] HUMAN DEVELOPMENT REPORTS. *Human Development Index*. [online]. [cit. 2017-01-28]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/composite/IHDI>>
- [35] INTERNATIONAL MONETARY FUND. *Velikost šedé ekonomiky*. [online]. [cit. 2016-05-6]. Dostupné z: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/06/singh.htm>>
- [36] LINDBECK, A. *The Welfare State – Background, Achievements, Problems, IFN Working Paper*, no. 662, 2006. [cit. 2016-05-7]. [online]. Dostupné z: <<http://people.su.se/~alind/Links/Palgrave2006homepage.pdf>>
- [37] M. ŠTĚPÁNEK. *Zamyšlení nad mezinárodní komparací důchodových systémů*, 2008 [online]. MPSV [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <<http://www.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanychcisel/clanky/casopis-narodni-pojisteni-c-10-2008-clanek-1.htm>>

- [38] MILES, M., O'GRADY, M., HOLMES, K. *2006 Index of Economic Freedom* [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z:< <http://www.heritage.org/index/downloads>>

SEZNAM ZKRATEK

ČR - Česká republika

EU - Evropská Unie

USA - United states of America

EUR - Euro

IMF - International monetary fund

ČSÚ - Český statistický úřad

KČ - Korun českých

D21 - Demokracie 21

OECD - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ

Seznam obrázků

Obrázek 1 Graf věkových skupin dle Sundbärga	30
--	----

Seznam tabulek

Tabulka 1 Zavádění sociálního pojištění ve světě	16
Tabulka 2 Zpřístupnění politických práv občanům ve světě	17
Tabulka 3 Dosažení 3 % hranice sociálních výdajů na HDP ve světě	18
Tabulka 4 Růst počtu obyvatel zemí EU	42
Tabulka 5 Věková struktura obyvatel zemí EU podle Sundbärga.....	45
Tabulka 6 Průměrný věk obyvatel zemí EU.....	46
Tabulka 7 Naděje dožití v zemích EU v genderovém rozlišení	48
Tabulka 8 Úhrnná plodnost v zemích EU	49
Tabulka 9 Celková míra nezaměstnanosti v zemích EU	51
Tabulka 10 Meziroční růst HDP zemí EU.....	53
Tabulka 11 Podíl veřejného dluhu na velikosti HDP zemí EU	55
Tabulka 12 Příjmová nerovnost v zemích EU – Giniho koeficient.....	56
Tabulka 13 Příklad negativní daně v ČR.....	64

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Filip Komárek

Obor: 6202T087 – Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinované

Název práce: Demografické stárnutí obyvatel jako sociální a ekonomická hrozba společnosti

Rok: 2017

Počet stran textu bez příloh: 61

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 20

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 4

Počet internetových zdrojů: 14

Vedoucí práce: Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.